МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІНЖЕНЕРНИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ІМ. Ю.М. ПОТЕБНІ

Кафедра управління та адміністрування

Кваліфікаційна робота(проєкт)

магістр
(рівень вищої освіти)

НА ТЕМУ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Виконав: студент другого курсу, групи 8.2813-2
Спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
(код і назва спеціальності)

освітньої програми Публічне управління та адміністрування
(назва освітньої програми)
Кондратенко Віталій Миколайович
(ініціали та прізвище)

Керівник: Ажажа М.А., професор кафедри управління та адміністрування, доктор наук з державного управління
(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)
Рецензент Воронкова В.Г, зав.кафедри управління та адміністрування, професор, доктор філософських наук
(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні
Кафедра управління та адміністрування
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
(код та назва)
Освітня програма Публічне управління та адміністрування

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри д.філос.н.,
проф.Воронкова В.Г. _____
«___» _____ 2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ (ПРОЄКТ) СТУДЕНТОВІ (СТУДЕНТЦІ)

Кондратенко Віталій Миколайович
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи (проєкту) Організаційно-функціональні засади механізму публічного управління системою загальної середньої освіти в Україні
керівник роботи Ажажа М.А., професор кафедри управління та адміністрування, доктор наук з державного управління
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «22» 02.2024 року № 365-С
2.Строк подання студентом роботи 01 грудня 2024 р.
3.Вихідні дані до роботи 1. Формування плану. 2. Формування гіпотези дослідження. 3. Аналіз літературних джерел за останні п'ять років. 5. Методологія дослідження.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) *1. Теоретико-методологічні засади організаційно-функціонального механізму публічного управління системою загальної середньої освіти в Україні. 2. Аналітико-дослідницькі виміри напрямів удосконалення організаційно-функціонального механізму публічного управління системою загальної середньої освіти в Україні.*
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Ажажа М.А., професор кафедри управління та адміністрування, доктор наук з державного управління	01.10.24	
Розділ 2	Ажажа М.А., професор кафедри управління та адміністрування, доктор наук з державного управління	01.12.24	
Нормоконтроль	Венгер О.М., к.п.н., доц. кафедри управління та адміністрування		

7. Дата видачі завдання 30 червня 2024 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	З'ясувати теоретичні засади механізму публічного управління системою загальної середньої освіти	15.09.24	
2	Сформувати понятійно-категоріальний апарат механізму публічного управління системою загальної середньої освіти в Україні	01.10.24	
3	Розкрити методи публічного управління системою загальної середньої освіти в Україні	15.10. 24	
4	Виявити діагностику проблем механізму публічного управління системою загальної середньої освіти	30.10.24	
5	Дослідити напрями удосконалення механізму управління системою загальної середньої освіти	17.11.24	
6	Запропонувати інструменти організаційно-функціонального механізму публічного управління системою загальної середньої освіти в Україні.	25.11.24	
7	Обґрунтувати складові організаційно-функціонального механізму публічного управління системою загальної середньої освіти в Україні.	30.11.24	
8	Розробити практичні рекомендації щодо удосконалення організаційно-функціонального механізму публічного управління системою загальної середньої освіти в Україні.	02.12.24	

Студент _____ В.М.Кондратенко
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи (проєкту) _____ М.А.Ажажа
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.М.Венгер
(підпис) (ініціали та прізвище)

АНОТАЦІЯ

Кондратенко Віталій Миколайович. Організаційно-функціональні засади механізму публічного управління системою загальної середньої освіти в Україні.

Кваліфікаційна робота для здобуття ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», науковий керівник Ажажа М.А. Запорізький національний університет. Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М.Потебні. Кафедра управління та адміністрування, 2024.

В кваліфікаційній роботі розглянуто теоретико-методологічні засади організаційно-функціонального механізму публічного управління системою загальної середньої освіти в Україні. Розглянуто особливості напрямів удосконалення організаційно-функціонального механізму публічного управління системою загальної середньої освіти в Україні. Певна увага приділяється виявленню перспектив і недоліків напрямів удосконалення організаційно-функціонального механізму публічного управління системою загальної середньої освіти в Україні.

Ключові слова: ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ, ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ, УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

ABSTRACT

Kondratenko Vitalii. Organizational and Functional Principles of the Public Administration Process of the Secondary Education System in Ukraine.

Qualifying work for obtaining a master's degree in higher education, specialty 281 «Public management and administration», supervisor Achacha M. Zaporizhzhia National University. Engineering Educational and Scientific Institute named after Y. Potebny. Department of management and administration, 2024.

The qualification work examines the theoretical and methodological foundations of the organizational and functional mechanism of public administration in the general secondary education system in Ukraine. The features of the directions for improving the organizational and functional mechanism of public administration in the general secondary education system in Ukraine are analyzed. Particular attention is paid to identifying the prospects and shortcomings of the directions for improving the organizational and functional mechanism of public administration in the general secondary education system in Ukraine.

Keywords: PUBLIC ADMINISTRATION, ORGANIZATIONAL AND FUNCTIONAL MECHANISM, MANAGEMENT OF THE GENERAL SECONDARY EDUCATION SYSTEM.

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

1.1. Соціально-економічна природа системи освіти

1.2. Розвиток системи загальної середньої освіти України

1.3. Міжнародний досвід організаційно-функціонального механізму публічного управління системою загальної середньої освіти

1.4. Особливості організаційно-економічного механізму загальної середньої освіти в сільській місцевості

Висновки до першого розділу

РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИКО-ДОСЛІДНИЦЬКІ ВИМІРИ НАПРЯМІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

2.1. Забезпечення фінансово-господарської самостійності загальноосвітніх закладів

2.2. Вітчизняний досвід реформування організаційно-економічного механізму в загальній середній освіті

2.3. Регіональна специфіка застосування організаційно-економічного механізму в загальній середній освіті

2.4. Практичні рекомендації щодо удосконалення організаційно-економічного механізму загальної середньої освіти України

Висновки до другого розділу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ВСТУП

Сучасний етап розвитку України характеризується посиленням значення системи освіти як фундаментального чинника соціально-економічного та культурного прогресу. Загальна середня освіта виступає базовою ланкою освітньої системи, яка забезпечує фундаментальні знання, виховує громадянські цінності, формує компетенції, необхідні для адаптації до змін у суспільстві. Водночас, реалії глобалізації, цифровізації, демографічних змін та соціальних викликів зумовлюють необхідність модернізації механізмів публічного управління освітою, щоб забезпечити її якість, доступність і конкурентоспроможність.

Особливої ваги це питання набуває у контексті євроінтеграційних прагнень України, які передбачають гармонізацію освітніх стандартів із європейськими практиками. Система загальної середньої освіти повинна відповідати сучасним викликам, таким як: стрімка цифровізація та інтеграція ІТ-технологій, що вимагає розвитку інфраструктури, підвищення цифрової грамотності вчителів і учнів; зростання соціальної нерівності, яке потребує ефективних механізмів забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх громадян, незалежно від соціального статусу чи місця проживання; потреба у вихованні інноваційного мислення, необхідного для підготовки фахівців нового покоління, здатних створювати економіку знань; демографічна ситуація та міграційні процеси, які впливають на наповнюваність шкіл і потребують ефективного управління людськими ресурсами в освітній галузі.

Нині система загальної середньої освіти України стикається з низкою проблем, серед яких:

1. Низький рівень фінансування освіти, що ускладнює її модернізацію.

2. Недостатня ефективність управлінських механізмів, яка проявляється у формалізмі та повільності ухвалення управлінських рішень.

3. Невідповідність навчальних програм сучасним потребам ринку праці та суспільства.

4. Обмежений розвиток механізмів публічної підзвітності та прозорості управління освітніми процесами.

Водночас механізми публічного управління освітою повинні сприяти реалізації державної політики у сфері освіти, забезпечуючи стратегічне планування, фінансування, моніторинг і оцінювання ефективності діяльності освітніх закладів. Це вимагає вдосконалення організаційно-функціональних засад управління, які включають: розподіл повноважень між центральними органами влади, місцевим самоврядуванням і керівництвом навчальних закладів; впровадження системи стратегічного планування, орієнтованої на досягнення довгострокових цілей; підвищення ролі громадськості та експертного середовища у формуванні освітньої політики; розвиток механізмів державного і громадського контролю за якістю освіти.

Важливим аспектом є інтеграція інноваційних підходів в управління освітою, зокрема використання даних для ухвалення рішень, цифрових платформ для моніторингу й оцінювання, а також розбудова навчальних закладів як автономних організацій із високим рівнем відповідальності.

Дослідження організаційно-функціональних засад механізмів публічного управління системою загальної середньої освіти в Україні є надзвичайно актуальним, оскільки їх удосконалення сприятиме: підвищенню якості освіти; оптимізації ресурсів і процесів у галузі; реалізації принципів соціальної справедливості; забезпеченню конкурентоспроможності української освіти на міжнародній арені.

Таким чином, проблема організаційно-функціональних засад управління системою загальної середньої освіти потребує поглибленого вивчення, наукового обґрунтування та впровадження інноваційних управлінських практик у відповідності до викликів сучасного світу.

Система освіти має бути спрямована на підготовку фахівців, здатних у майбутньому забезпечувати високі темпи економічного зростання, сприяти

піднесенню України до вищих рівнів економічного, соціального та культурного розвитку. Головним пріоритетом освітньої системи є створення потужної держави та конкурентоспроможної економіки, що передбачає формування згуртованої спільноти творчих, соціально відповідальних громадян, які є активними та підприємливими. Особливе значення має середня школа, яка впливає на формування світогляду молоді, сприяючи розвитку цілісної та творчої особистості, громадянської позиції та моральних якостей.

Як зазначає Лілія Гриневич, необхідна докорінна реформа, яка подолає негативні тенденції та перетворить українську школу на інструмент соціальної рівності, згуртованості, економічного зростання та конкурентоспроможності країни. Основною метою загальної середньої освіти є утвердження людинократії – концепції, що базується на всебічному розвитку, вихованні та соціалізації особистості. У центрі такої школи знаходиться дитина, її потреби, розвиток стійкості, творчості та найкращих якостей.

Для адекватного сприйняття, аналізу та оцінювання інформації людина має володіти достатнім інтелектуальним потенціалом і комплексом знань, які закладаються саме в середній школі. Це обумовлює зростання вимог до закладів загальної середньої освіти.

Таким чином, особливо важливим є дослідження всіх аспектів системи загальної середньої освіти, таких як планування, оцінювання та прогнозування, як на національному, так і на регіональному рівнях. Значну увагу слід приділити розвитку механізмів публічного регулювання освіти в ринкових умовах. Ці аспекти досліджують такі науковці, як В. Андрущенко, О. Васильєва, В. Воронкова, О. Дацій, С. Домбровська, М. Згуровський, Л. Гриневич, А. Кобець, І. Лопушинський, В. Луговий, П. Надолішний, В. Огаренко, Л. Полякова, В. Сиченко, М. Степико, Т. Фініков, С. Шевченко та інші.

Мета дослідження полягає у дослідженні теоретичних основ і розробці

практичних рекомендацій щодо вдосконалення організаційно-економічного механізму публічного регулювання розвитку загальної середньої освіти в Україні.

Для досягнення цієї мети визначено такі завдання:

– проаналізувати соціально-економічну природу системи освіти;

– дослідити розвиток системи загальної середньої освіти України;

– дослідити міжнародний досвід організаційно-функціонального механізму публічного управління системою загальної середньої освіти;

– встановити особливості організаційно-економічного механізму загальної середньої освіти в сільській місцевості;

– вивчити забезпечення фінансово-господарської самостійності загальноосвітніх закладів;

– –визначити вітчизняний досвід реформування організаційно-економічного механізму в загальній середній освіті;

– обґрунтувати регіональну специфіку застосування організаційно-економічного механізму в загальній середній освіті

– запропонувати практичні рекомендації щодо удосконалення організаційно-економічного механізму загальної середньої освіти України.

Об’єктом дослідження є державна система загальної середньої освіти України.

Предметом дослідження є організаційно-економічний механізм публічного регулювання розвитку загальної середньої освіти в Україні.

Для досягнення поставленої мети та виконання завдань дослідження було використано сучасну наукову методологію, яка базується на таких принципах: перехід від абстрактного до конкретного; єдність початку дослідження та початку розвитку об’єкта; збіг логічного та історичного підходів; узгодженість законів розвитку об’єкта із законами його пізнання тощо.

Основою методології став системний підхід, який дав змогу розглядати об’єкт публічного регулювання у сфері загальної середньої освіти як цілісну

структуру. Він також дозволив розкрити сутність механізмів, що забезпечують розвиток системи освіти, типологізувати зв'язки, властиві цьому складному об'єкту, та об'єднати їх у єдину теоретичну модель.

Практичне значення дослідження: результати дослідження мають практичну цінність і можуть бути застосовані органами публічної влади на загальнонаціональному та регіональному рівнях. Зокрема, вони стануть корисними під час планування роботи установ загальної середньої освіти України. Для цього необхідно розробити сучасну модель освітянського менеджменту, яка включатиме новітні інструменти й методи, інноваційні принципи управління, а також нову організаційно-економічну модель, побудовану на підприємницькому підході. Успішна трансформація можлива за умов відмови від застарілих структур і проведення численних сміливих організаційних експериментів, що базуватимуться на принципах людинократії та професіонократії в системі середньої освіти.

Апробація результатів роботи.

1. Serhii Shatrava, Serhii Vylkov, Yevhen Sobol, Vitaly Kondratenko, Alexey Drozd, Marina Azhazha, Valentyna Voronkova, Vìtalina Nikitenko , Olexandr Chernenko. Organizational and Legal Cooperative Aspects between Government and Public Institutions as a Key Factor in the Formation of an Efficient and Transparent State Administration System. Pakistan Journal of Life and Social Sciences, 2024, 22(2), pp. 7086–7095. https://www.pjlss.edu.pk/pdf_files/2024_2/7086-7095.pdf (SCOPUS).

2. Кондратенко В.М. Адміністративно-правовий статус органів публічної влади та національної поліції України щодо протидії та запобігання випадкам дискримінації. Наукові записки. Серія: Право, 2024. https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/403

3. Кондратенко В.М., Стеценко Д.Ю. Адміністративно-правові засади громадського контролю в судовій системі через призму забезпечення прав людини і громадянина в Україні. Аналітично-порівняльне правознавство, 2024. http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/308366

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

1.1. Соціально-економічна природа системи освіти

Ключовою стратегічною метою реформування системи загальної середньої освіти є її адаптація до постійно змінних економічних умов. Це стосується як змісту освіти, так і внутрішнього устрою шкіл, організаційно-економічних механізмів і регулювання. У науковій літературі дослідники часто розглядають освіту як галузь, що складається із сукупності підприємств і організацій, які мають спільні функції в системі суспільного розподілу праці [5, 9, 14, 35]. Освіта характеризується як «система освітніх установ, організацій і підприємств, що здійснюють діяльність, спрямовану на задоволення освітніх потреб населення та підготовку кваліфікованих кадрів» [21]. Такий підхід розглядає систему освіти переважно як економічну категорію, що вимагає уточнень і доповнень.

Згідно з енциклопедичним словником, освіта визначається як «результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок; необхідна умова підготовки людини до життя і праці». Основний спосіб здобуття освіти – це навчання в освітніх закладах [14].

В. В. Чекмарьов аналізує освіту з багатьох ракурсів: як процес – багатогранну систему формування стосунків між людиною і середовищем, суспільством і природою, людиною і соціумом, – і як громадське благо – результат засвоєння знань, що сприяють праці та соціально-економічному прогресу. Система освіти у цьому контексті розглядається в організаційно-технологічному аспекті:

– як сукупність освітніх програм і державних стандартів різного рівня та спрямованості;

– як мережа освітніх установ різних організаційно-правових форм;

– як система органів управління освітою;

– як частина економічних відносин між державою, громадянами, виробниками й споживачами освітніх послуг [42].

Функціональний аспект освіти в роботах інших дослідників представлений як «процес і результат педагогічно організованої і цілеспрямованої соціалізації людини, здійснюваної в її інтересах та інтересах суспільства» [18]. Таким чином, освіта є багатозначним поняттям, яке залежить від методологічного підходу дослідників. Вона може трактуватися як передача знань і навичок, організований процес розвитку особистості або як соціальний інститут для виконання специфічних функцій [44].

Українські вчені [5, 19, 31] розглядають освіту з функціональної точки зору, трактуючи її як результат діяльності освітніх установ. Це дозволило зробити важливі висновки, які враховуються при подальших дослідженнях. Однак цей підхід не враховує синергетичний ефект і можливості цілеспрямованої дії системи освіти.

Сучасна система освіти в Україні охоплює значну частину суспільства. У 2017/2018 навчальному році в країні функціонувало понад 140 тис. освітніх установ, у яких працювало понад 5,9 млн. осіб і навчалося близько 33 млн. [25]. Таким чином, освіта напряму стосується понад чверті населення України, а з урахуванням опосередкованого впливу – її вплив зростає вдвічі або втричі.

Окрім того, система освіти включає науково-дослідні інститути, конструкторські бюро, виробничі підприємства, а також мережу організацій, що забезпечують наукове і методичне супроводження [46].

Комплексний аналіз системи освіти дозволяє враховувати синергетичний ефект – сукупний результат економічних, соціальних, педагогічних і культурних досягнень при вирішенні завдань відтворення

знань [25]. При цьому економічні аспекти діяльності освітніх установ слід розглядати у взаємозв’язку із соціальними результатами та змістом освіти. Хоча економічні закони визначають умови функціонування освітніх установ, сам освітній процес регулюється закономірностями педагогіки й психології.

Сучасна освітня діяльність є ключовим чинником, який пронизує усі сфери суспільного життя й економіки. Тому визначити межі впливу системи освіти на суспільство часто буває непросто [49].

В умовах постіндустріального суспільства розвиток безперервної освіти має забезпечувати підвищення економічної ефективності системи загальної середньої освіти. Організації, такі як ЮНЕСКО та Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), рекомендують розглядати безперервність освіти як принцип, що має стати основою для організаційної перебудови різних структурних складових освітніх систем [13].

У цьому дослідженні система освіти України представлена як ключовий соціально-економічний інститут, що впливає на різні аспекти життєдіяльності як окремої особистості, так і суспільства в цілому. Освіта й освітній процес визначаються як фундаментальні функції освітньої системи, які відображають її соціально-економічну природу.

Зміна ролі знань кардинально трансформувала суспільство й економіку. Знання, поряд із капіталом, набувають дедалі більшого значення як чинник економічного зростання, особливо у високоіндустріальних країнах. Згідно з прогнозами, пропозиція робочої сили у майбутньому дещо збільшиться. Однак для науково-технічного прогресу вирішальними є такі умови, як розширення технічних знань (індустріально-дослідницькі й дослідно-конструкторські роботи), їх активне поширення (накопичення й опрацювання інформації) та прискорення процесу отримання матеріальних результатів на основі цих знань (впровадження нових продуктів і технологій). Отже, головним чинником економічного зростання стає якість робочої сили та якість праці [18].

Про важливість знань у сучасному світі свідчить поява таких понять, як

«інформаційне суспільство» та «економіка знань». На думку фахівців, економіка вже досягла етапу, коли успіх або невдача підприємства визначається не кількістю сировинних ресурсів, праці чи капіталу, а концепціями, які люди тримають у своїй свідомості, та якістю доступної їм інформації [32]. За висновками експертів Міжнародного валютного фонду, світ переживає інформаційно-технологічну революцію (ІТ-революцію), яка за масштабами впливу на всі сфери життя значно перевершує попередню технологічну революцію [19].

Людський капітал, що включає накопичені знання (навички, уміння, здібності), є своєрідним запасом і має накопичувальний характер. Він нерозривно пов'язаний із його носієм – людиною, а ефективність його використання залежить від інтересів і пріоритетів конкретного суб’єкта. Зростання людського капіталу відбувається здебільшого у межах освітнього комплексу. Його результатом стає створення нового обсягу знань, які є додатковим продуктом економіки знань.

Соціально-економічна природа системи освіти значною мірою визначається новим видом економічних ресурсів – знаннями. Накопичення і використання знань сьогодні є головним чинником економічного зростання як окремих країн, так і глобальної економіки.

Характеристики знань значною мірою визначають специфіку соціально-економічної природи системи освіти. Зокрема, знання здатні самозростати у процесі споживання: під час їх використання носій знань, усвідомлено чи ні, систематизує, опрацьовує й аналізує накопичену інформацію, поглиблюючи вже наявні знання та отримуючи нові. Освітні установи, реалізуючи освітні послуги, можуть багаторазово здійснювати їх продаж без обмеження в обсязі знань, а лише з огляду на кількість потенційних споживачів. Таким чином, продукт діяльності освітньої системи потенційно необмежений. Передача знань не зменшує їх кількість у передавального індивідуума, тоді як у того, хто отримує знання, їх обсяг лише зростає [23].

Проте, попри відсутність просторових обмежень та невичерпність знань, існують суттєві часові обмеження. З одного боку, поширення знань практично не обмежене швидкістю (за винятком технічних можливостей на поточному етапі розвитку цивілізації). З іншого боку, знання швидко застарівають, особливо прикладні знання і технології, які оновлюються швидше, ніж більшість матеріальних ресурсів. За даними, щороку оновлюється близько 5% теоретичних і 20% професійних знань. Навіть застарілі знання, особливо фундаментальні, рідко зникають зовсім. Скорочується також період між визнанням економічної цінності винаходу і його практичним застосуванням. У цьому контексті особливої важливості набуває загальна середня освіта, яка формує базу для подальшого навчання й особистісного розвитку [49].

Багато дослідників вважають, що знання мають властивість громадських благ. Знання, як громадське благо, характеризуються несуперництвом у споживанні. Дж. Стиглиц зазначає, що коли знання стає загальнодоступним, гранична вартість доступу до нього для великої кількості користувачів дорівнює нулю [16]. Однак, на відміну від суто громадських благ, властивість невинятковості не завжди застосовується до знань. Обмеження доступу до певного рівня знань у сучасних умовах неможливе без значних витрат або серйозних наслідків, зокрема уповільнення економічного зростання. Обмеження доступу до знань як ресурсу призведе до загальмування розвитку суспільства, зниження рівня наукомісткості виробництва і гальмування прогресу науки, оскільки результати досліджень стануть менш доступними. Значна частина людського капіталу в такому випадку буде недовикористовуватись або застосовуватись неефективно.

Ринок демонструє значні недоліки в управлінні сферою знань. Базові та фундаментальні знання, які мають узагальнений характер, не завжди можуть бути швидко реалізовані в нових технологіях, продуктах чи послугах. Навіть прикладні розробки часто розкривають свій комерційний потенціал з затримкою. Наприклад, у 1970-х роках провідні компанії, такі як IBM, а

також видатні вчені в галузі електроніки помилково вважали, що проєкт персонального комп’ютера не має ринкової перспективи [51].

У контексті швидкого оновлення технологій, застаріває й зміст освіти, який залишився з часів індустріального суспільства. Радянська система освіти забезпечувала високоякісні знання, що відповідали потребам індустріальної епохи. Однак сучасна постіндустріальна цивілізація вимагає перегляду не лише освітніх технологій, а й змісту освіти, визначення оптимальної структури знань, необхідних для нового покоління та дорослого населення.

Система загальної середньої освіти індустріальної епохи відповідала її потребам, функціонуючи за принципом промислового підприємства. Перехід до постіндустріального суспільства, заснованого на інформаційних технологіях, суттєво підвищує вимоги до якості людського капіталу. Освіта стає ключовим фактором, що визначає як успішність підприємств, так і рівень розвитку країни. Інформаційна революція змінює суспільні вимоги до освіти, зокрема, створює потребу в динамічно розвиваючійся постіндустріальній системі середньої освіти, яка використовує сучасні методи і орієнтована на досягнення майбутніх цілей [41].

У цих умовах індивідуалізація навчального процесу та підвищення його ефективності стають критично важливими, що можна досягти через впровадження дистанційної освіти із застосуванням сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій. Зростає також роль педагогічних колективів, адже створення сучасних освітніх технологій є колективною справою, яка охоплює різні аспекти освітнього процесу [35].

Об'єктивні інтереси демократичної держави, що динамічно розвивається, полягають у підвищенні інтелектуального рівня населення та зростанні людського капіталу. Без цього суспільство не зможе перейти на новий постіндустріальний етап розвитку. Проте правлячій еліті, орієнтованій на особисті інтереси, може бути вигідним знижувати інтелектуальний рівень населення, адже освічене суспільство здатне критично оцінювати дії еліти та

чинити опір [52].

Дослідження соціально-економічної природи системи загальної середньої освіти набуває особливої актуальності в умовах дискусій щодо реформ. Основні суперечки стосуються таких напрямів, як впровадження єдиного державного іспиту, державних фінансових зобов'язань, зміна статусу освітніх установ, перехід до нормативного фінансування та конкурсного розміщення державного замовлення на підготовку фахівців. Ці пропозиції фактично спрямовані на зміну соціально-економічного механізму функціонування системи освіти [31].

Ми вважаємо, що вирішення проблем модернізації економічних відносин у системі середньої освіти слід шукати на принципово новій основі, яка враховує специфіку освіти і не обмежується ринковими категоріями «попиту та пропозиції». Витрати на середню освіту слід розглядати як інвестиції у сукупний людський капітал країни. Саме з цієї позиції потрібно оцінювати їх ефективність.

З огляду на соціально-економічну природу освіти і розвиток економіки знань, слід наголосити на важливості доступу до знань. Соціальні бар'єри чи дискримінація в доступі до освіти несумісні з розвитком економіки знань. Вільний доступ до інформації та знань сприяє зростанню їх загального обсягу, створенню нових технологій та підвищенню рівня життя. Головним критерієм соціально-економічного розвитку держави в постіндустріальній економіці має бути доступність можливостей для отримання, застосування і примноження знань для всіх громадян.

1.2. Розвиток системи загальної середньої освіти України

Сьогодні питання загальної середньої освіти перебуває у центрі уваги в усьому світі. Дослідники наголошують, що «соціально-економічний та

духовний розвиток будь-якого суспільства значною мірою визначається рівнем освіти та виховання в ньому». Ця сфера діяльності має вирішальний вплив на формування суспільних відносин та способу життя.

Аналіз цієї проблематики має важливе соціально-культурне значення. Успішний перехід до демократичної правової держави великою мірою залежить від рівня освіти громадян, соціальної орієнтації особистості, особливо молоді, її духовної культури, здатності отримувати й передавати знання та інформацію. Загальна середня освіта є фундаментом усіх рівнів вищої освіти. Її основні завдання включають створення комфортного освітнього середовища, орієнтованого на виховання гармонійно розвиненої, компетентної, високоінтелектуальної, креативної особистості, здатної до саморозвитку, самовираження та адаптації в суспільстві. Таким чином, загальна середня освіта повинна стати базою для подальшого навчання та умовою для майбутнього життя [32].

У Всесвітній декларації про освіту зазначено, що «головна мета розвитку освіти полягає у передачі та збагаченні загальних культурних і моральних цінностей. Саме в цих цінностях закладені самобутність і сенс існування окремих людей та суспільств» [57].

Відповідно до Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року та Проєкту концепції розвитку освіти до 2025 року, система загальної середньої освіти має орієнтуватися не лише на засвоєння певної суми знань, а й на розвиток особистості, пізнавальних і творчих здібностей. Загальноосвітня школа має формувати цілісну систему знань, умінь, навичок, а також досвід особистої відповідальності учнів, тобто головні компетенції, які визначають сучасну якість змісту освіти [23].

Історичний аналіз свідчить, що структура загальної середньої освіти України змінювалася відповідно до завдань, які стояли перед країною, забезпечуючи її поступальний розвиток. Наприклад, у 1898 році перепис населення виявив відставання України, яка на той час входила до складу Російської імперії, від країн Заходу у сфері початкової освіти щонайменше на

сто років. Лише 27,4% населення віком 9-45 років були грамотними. У 1912 році близько 75% дітей на території Російської імперії, зокрема в Україні, не мали доступу до освіти.

За часів СРСР ключовими завданнями стали ліквідація безграмотності серед дорослого населення та впровадження загальної початкової освіти для дітей. Вже у 1928 році початкова освіта охопила 51,4% дітей віком 9-12 років, а до 1933 року цей показник зріс до 98%. У 1931 році було прийнято постанову про загальну обов'язкову початкову освіту, а пізніше – семирічну освіту в промислових містах. Темпи розвитку шкіл були значними: кількість учнів у 1937/38 навчальному році зросла в 2,5 рази порівняно з 1927/28 роком. У 1957 році введено загальну обов'язкову восьмирічну освіту, що суттєво вплинуло на структуру шкільної освіти в Україні [11].

У роки незалежності України рівень освіти населення поступово змінювався. У 1993 році серед осіб вікової групи 24-30 років 940 із 1050 осіб мали середню або вищу освіту. Однак у молодшій віковій групі 19-23 років, навчання якої припало на період ринкових реформ, цей показник знизився до 895 осіб, що свідчить про тенденцію до зменшення освітнього рівня [21].

Аналіз сучасного стану системи освіти демонструє, що напрями розвитку освіти та її структура змінювалися відповідно до суспільних потреб і стратегій розвитку держави. Ключовими завданнями освіти були й залишаються забезпечення населення якісною освітою, підготовка спеціалізованих робітничих та інженерно-технічних кадрів. Для цього створювалися середні спеціальні навчальні заклади, заклади професійно-технічної освіти та заклади вищої освіти.

Для систематичного забезпечення галузей народного господарства кваліфікованими робітничими кадрами в умовах науково-технічного прогресу основною формою навчальних закладів стали міські та сільські професійно-технічні училища (ПТУ). Їх основним завданням була підготовка кваліфікованих робітників із молоді, яка завершила неповну середню загальноосвітню школу. Починаючи з кінця 60-х років, набув розвитку

формат ПТУ, що, окрім професійної підготовки, забезпечували загальну середню освіту. До таких закладів приймали випускників восьмирічних шкіл. Цей тип училищ став перспективним шляхом реалізації загальної середньої освіти.

У 70-х роках значно розширено мережу середніх сільських ПТУ та зміцнено їх матеріальну базу. Роль і значення ПТУ в системі радянської народної освіти були визначені в низці постанов ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР, зокрема: «Про підвищення ролі Державного комітету Ради Міністрів СРСР із професійно-технічної освіти у підготовці кваліфікованих робітників для народного господарства» (1966), «Про заходи щодо подальшого покращення підготовки кваліфікованих робітників у навчальних закладах системи професійно-технічної освіти» (1969), «Про вдосконалення системи професійно-технічної освіти» (1972), «Про заходи щодо розширення мережі середніх сільських професійно-технічних училищ та покращення їх роботи» (1975), а також в Основах законодавства Союзу РСР та союзних республік про народну освіту (1973) і постанові Верховної Ради СРСР «Про стан народної освіти та заходи щодо подальшого вдосконалення загальної середньої, професійно-технічної, середньої спеціальної та вищої освіти в СРСР» (1973).

До 90-х років структура освітніх закладів розвивалася відповідно до завдань планово-адміністративної системи. Багато років професійно-технічні училища зосереджувалися на стандартній підготовці спеціалістів, що формувала виконавців, але не організаторів чи новаторів. Загальноосвітня програма залишала поза увагою гуманітарні предмети, іноземна мова викладалася обмежено, а інформатика перебувала на низькому рівні.

Наразі Міністерство освіти і науки України ініціює значні зміни в структурі загальної середньої освіти. Сучасний стан системи характеризується складнощами, спричиненими зміною державного ладу та соціально-економічного устрою на початку 1990-х років. У нових умовах освіта стала основою формування демократичного суспільства,

орієнтованого на інтереси кожної особистості. Однак через тривалу відсутність належного правового забезпечення, залишковий принцип фінансування, декларативний характер освіти як пріоритетної сфери та інші фактори система освіти в Україні зазнала значних труднощів.

Серед ключових реформ – перехід від уніфікованого навчання до освіти за вибором. Змінено структуру шкіл, зокрема, збільшено кількість закладів із поглибленим вивченням окремих предметів, зросла мережа гімназій і ліцеїв, оновлено навчальні програми. Значну увагу приділено гуманітарній освіті.

На 1999/2000 навчальний рік в Україні функціонувало близько 900 загальноосвітніх закладів із загальною чисельністю учнів понад 1,5 млн. Недержавні школи переважно розташовані у великих містах. Сільські школи зазнають скорочення через демографічну кризу, що також спричиняє зменшення кількості учнів. У той же час, навчально-матеріальна база шкіл, створена за радянських часів, не відповідає сучасним вимогам: лише близько половини шкільних будівель мають необхідний благоустрій, понад третина шкіл не обладнані їдальнями.

Крім того, спостерігається тенденція до зниження доступності освіти, особливо в старшій школі, залежно від соціального статусу та місця проживання. Вибір учнями напрямків навчання часто обмежується їхніми можливостями.

Незважаючи на ці труднощі, система загальної середньої освіти в Україні демонструє певні успіхи. Учні успішно представляють країну на міжнародних олімпіадах, а їхні досягнення в математичних і природничих науках перевищують середні світові показники. Міністерство освіти і науки продовжує працювати над вдосконаленням освітніх програм, забезпеченням наступності між рівнями освіти, врахуванням вікових особливостей учнів і впровадженням сучасних підходів до викладання.

У сучасних умовах інформатизації всіх сфер суспільного життя особливу вагу набуває застосування комп'ютерних технологій у навчальних

закладах. Фундаментальні знання та навички, зокрема основи інформаційних технологій, мають закладатися ще у загальноосвітній школі. Сьогодні можна впевнено стверджувати, що володіння комп'ютерними технологіями входить до складу базових знань, необхідних для успішного життя в сучасному світі.

Одним із перспективних шляхів покращення навчального процесу в українських школах є активне впровадження дистанційного навчання. У 2000 році було ухвалено Концепцію розвитку дистанційної освіти в Україні (затверджену постановою МОН України під керівництвом В.Г. Кременя 20 грудня 2000 р.), а також створено Українську систему дистанційного навчання (UDL System) та Український центр дистанційної освіти (УЦДО). Наказом МОНУ №40 від 21.01.2004 року затверджено Положення про дистанційне навчання, яке було оновлено згідно з наказом МОНУ від 14.07.2015 №761 [53].

Протягом тривалого часу зміст навчання у вітчизняній середній школі залишався уніфікованим, майже не враховуючи індивідуальні потреби й прагнення учнів. Після ухвалення нового закону про освіту ситуація змінилася. Основний акцент тепер робиться на інтелектуальному та моральному розвитку особистості, зокрема формуванні критичного мислення, самостійності, вміння вчитися та працювати з інформацією, зокрема іноземною [21].

Метою дистанційного навчання є надання можливості здобуття основних або додаткових професійних освітніх програм незалежно від місця проживання учнів. Для забезпечення дистанційного навчання використовуються сучасні інформаційні ресурси: мультимедійні підручники, електронні навчально-методичні комплекси, лабораторні практикуми, комп’ютерні тренажери, аудіоматеріали, тестуючі програми та інші матеріали, доступні через телекомунікаційні канали.

Основним інформаційним ресурсом у дистанційному навчанні є методично опрацьовані інформаційні бази даних, які відповідають державним освітнім стандартам. Ці бази включають навчально-методичну

літературу, представлену на різних носіях.

Освіта із застосуванням дистанційних технологій має численні переваги перед традиційними методами навчання:

- можливість навчатися у зручний час, у зручному місці та власному темпі;
- доступ до багатьох джерел інформації та спілкування через мережу;
- інтеграція сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій;
- рівні можливості отримання освіти незалежно від місця проживання, стану здоров'я або матеріального забезпечення;
- зменшення витрат на навчання завдяки оптимізації ресурсів [24].

Дистанційне навчання є сучасною формою здобуття знань, яка дозволяє освоїти будь-який курс без втрати якості освіти. Економічна й педагогічна ефективність цієї форми навчання підтверджена як вітчизняним, так і зарубіжним досвідом.

Сьогодні висококваліфіковані працівники повинні вміти ухвалювати складні рішення, працювати з новітніми технологіями та володіти значним обсягом знань. Це зумовлює необхідність ранньої спеціалізації та подовження термінів навчання, однак така спеціалізація має забезпечувати оптимізацію викладання непрофільних дисциплін з урахуванням обраного напряму [38].

Таким чином, у період становлення інформаційного суспільства система середньої освіти відіграє дедалі важливішу роль. Її основним завданням є підвищення освітнього потенціалу країни, забезпечення функціональної компетентності молоді, створення умов для розвитку людського капіталу та адаптація змісту освітнього процесу до вимог сучасного світу.

1.3. Міжнародний досвід організаційно-функціонального механізму публічного управління системою загальної середньої освіти

Зарубіжні школи стали об’єктом постійної уваги з боку представників різних громадських кіл, що закономірно підвищило їх значущість у системі внутрішньої політики провідних країн світу. Зростання фінансування шкільної освіти свідчить про пріоритетність цієї сфери. Наприклад, у США у 1980-х роках витрати на освіту зросли з 6,5% до 7% від ВВП. У Франції аналогічно: бюджет національної освіти зріс на 5,2% між 1988 і 1989 роками та на 8,7% між 1989 і 1990 роками. У Японії національна свідомість історично визначає освіту як шлях до успіху та благополуччя, що також сприяє розвитку суспільства.

Проблеми освіти перебувають у центрі уваги політичних лідерів, які вбачають у школах «двигун суспільного прогресу». Значну роль у цьому відіграють дослідницькі педагогічні центри: у ФРН їх налічується близько двох тисяч. У США, Франції, Японії та інших країнах теорією й практикою навчання займаються як державні, так і приватні установи. Координація досліджень здійснюється міжнародними організаціями, такими як Міжнародне бюро виховання (Швейцарія), Міжнародний педагогічний центр (Франція) та інші.

Історія розвитку багатьох країн демонструє, що, попри економічні труднощі, система освіти залишається стабільною. Право на освіту визнано одним із фундаментальних прав людини, яке створює основу для розвитку як особистості, так і суспільства в цілому. У розвинених країнах державне фінансування системи загальної середньої освіти розглядається як необхідність, хоча приватні джерела фінансування теж підтримуються. При цьому головна відповідальність за фінансування шкіл покладається на уряд [11].

Ефективне використання бюджетних коштів є важливим завданням.

Нормативне фінансування виступає ключовим елементом регулювання економіки освіти в умовах регіоналізації та переходу до ринкових відносин. Традиційна система постатейного фінансування через централізовані бухгалтерії не стимулює ефективного використання ресурсів, що стримує фінансово-господарську самостійність шкіл. Відсутність науково обґрунтованих підходів до розрахунку нормативного фінансування на одного учня також гальмує цей процес.

Європейські системи освіти все більше уніфікуються, включно з економічними механізмами. У Західній Європі спостерігається тенденція до подовження термінів навчання. Наприклад, у школах Італії, Іспанії та Нідерландів збільшується тривалість базового циклу, що дозволяє молоді свідоміше обирати майбутню професійну спеціалізацію. У багатьох країнах навчання продовжується до 18 років і більше, одночасно з децентралізацією управління та збільшенням державних витрат [12].

Попри національні особливості, загальною тенденцією є відповідальність держави за безкоштовне функціонування системи освіти. У програмі освітніх реформ США наголошується: «Якщо наша країна не забезпечить освіту для кожної дитини, нас очікують невдачі в інших сферах. Але якщо ми досягнемо успіху у навчанні молоді, це позитивно вплине на все суспільство» [18].

У США шкільна освіта представлена державними та приватними школами. Більшість дітей навчаються в муніципальних закладах, які є безкоштовними для місцевих жителів і фінансуються урядом. Приватні школи працюють на основі самозабезпечення, і навчання в них коштує значних коштів. Освітній бюджет формується з джерел трьох рівнів: федерального, штатного та муніципального. Доля федерального фінансування не перевищує 8% загального бюджету, тоді як штати й муніципалітети фінансують освіту приблизно порівну, хоча між штатами є значні відмінності: наприклад, на Гаваях 88,8% коштів надходить зі штатного бюджету, а в Неваді – лише 29%.

Середні школи у США відзначаються індивідуальним підходом до кожного учня, повагою до нього як особистості, дружніми відносинами між викладачами та учнями (викладач є союзником, наставником, другом). Основна увага приділяється самостійності мислення, практично орієнтованому підходу, а також здоров'ю та спорту. Однак муніципальні безкоштовні школи часто не можуть похвалитися високим академічним рівнем або сучасною матеріально-технічною базою. Приватні школи зазвичай мають більше ресурсів і забезпечують кращу якість освіти.

У Франції обов’язкове безкоштовне 10-річне навчання охоплює дітей від 6 до 16 років, але також функціонують приватні школи. Закон про освіту 1975 року уніфікував систему: всі діти послідовно проходять початкову школу, колеж і ліцей, що забезпечило рівність можливостей. Введено програми для відстаючих учнів і поглиблене вивчення для обдарованих у першому циклі середньої освіти. Другий цикл поділено на чотири напрями підготовки. Закон 1989 року визначив цілі освіти: передача знань, підготовка до професійного життя, формування свідомості громадян і зменшення нерівності доступу до навчання. Хоча витрати на освіту зростають (2,4% на рік), середній прогрес у досягненні цілей становить 1%. Зростання витрат зумовлене збільшенням контингенту учнів і підвищенням оплати праці викладачів.

В Англії обов’язкова шкільна освіта триває 11 років для дітей від 5 до 16 років. Навчання в державних школах безкоштовне, але існують і платні приватні заклади. Шкільний рік складається з 38 тижнів, поділених на триместри з канікулами. У навчальних планах поєднується базове ядро обов’язкових предметів (англійська, математика, природничі науки) і дисципліни на вибір, що сприяє професійній орієнтації.

У Німеччині обов'язкове навчання триває 9 років у державних школах. Система складається з початкової школи (4 роки) та трьох типів середньої освіти: основна школа, реальне училище й гімназія, які розрізняються рівнем підготовки. Більшість навчальних закладів фінансується за рахунок земель і

муніципалітетів. На освіту в бюджеті виділяється 15-18% витрат.

В Японії обов’язкове безкоштовне навчання триває 9 років (6 років початкової школи й 3 роки молодшої середньої). Старша середня школа необов’язкова, але потребує вступних іспитів. У програмах основна увага приділяється японській мові, математиці, природничим і суспільним наукам, мистецтву та фізичному вихованню.

У Китаї існує 9-річна обов’язкова освіта, що включає 6 років початкової школи і 3 роки молодшої середньої. Освітня система підпорядковується Міністерству освіти, фінансування здійснюється державою. Подальше навчання триває у старшій середній школі.

В більшості розвинених країн працюють органи управління освітою. Наприклад, у Франції, Італії, Іспанії такі органи функціонують на всіх рівнях. Дослідження свідчать, що ефективність освіти залежить не лише від фінансування, але й від якості програм, підготовки викладачів і структурних особливостей системи освіти.

Впровадження ринкових механізмів в економічні відносини у системі загальної середньої освіти нерідко призводить до того, що її розвиток починає залежати від конкуренції між навчальними закладами, а також від попиту і пропозиції освітніх послуг. Однак критики таких реформ вважають, що широке застосування конкурентних відносин у сфері освіти несе загрозу існуванню масової шкільної освіти, яка є фундаментом забезпечення соціальної справедливості та суспільного прогресу.

Таким чином, традиційна формула «здібності + зусилля = заслужена оцінка» поступово змінюється на нову: «ресурси + привілеї = вибір».

У цілому, незважаючи на різноманіття фінансових моделей у розвинених країнах, сьогодні виділяють три основні фінансово-економічні моделі освіти (у чистому вигляді вони зустрічаються рідко):

1. Ринкова модель, орієнтована на обмеження витрат держави на освіту, що стимулює державні навчальні заклади ставати суб'єктами ринку.

2. Державна модель, яка передбачає, що освіта має сприяти всебічному

розвитку особистості та бути загальнодоступною, звільненою від домінуючого впливу великого бізнесу.

3. Модель державного ринку, що гарантує рівні стартові можливості для всіх учнів, незалежно від результатів діяльності навчальних закладів.

Дослідження показують, що в багатьох країнах з перехідною економікою проводилася політика залучення населення до фінансування освітніх послуг. Це зумовлювалося нестачею бюджетних коштів на освіту, що спричинило зниження рівня обов'язкової освіти, забезпечуваної державою. Зокрема, у країнах колишнього СРСР та більшості країн Центральної і Східної Європи рівень обов'язкової шкільної освіти знизився з повної середньої до базової загальної освіти.

Зарубіжний досвід свідчить, що держава у багатьох випадках має компенсувати недоліки ринку, субсидуючи систему загальної середньої освіти та впроваджуючи квазіринкові механізми. Без таких механізмів економічні відносини у сфері освіти в умовах ринкової економіки є неповноцінними, не відображають реальної вартості освітніх послуг і не забезпечують достатньої компенсації витрат навчальних закладів. Однак впровадження ринкових елементів повинно супроводжуватися заходами, що гарантують загальнодоступність і безкоштовність освіти. Важливо знайти оптимальний баланс між економічною та соціальною ефективністю.

Аналіз поточного стану системи загальної середньої освіти України показав, що вона не відповідає сучасним викликам. Це виявляється у невідповідності освіти потребам особистості та суспільства, падінні соціального престижу інтелектуальної діяльності та бюрократизації освітніх процесів.

Вдосконалення системи загальної середньої освіти є важливим аспектом суспільного розвитку, інтегруючи соціально-економічний розвиток держави, особистості та інституцій. Її оптимальне функціонування може стати стимулом для прогресу всієї системи освіти.

Таблиця 1.1 – Порівняльний аналіз зарубіжного досвіду механізму публічного управління системою загальної середньої освіти

Країна	Модель управління	Основні характеристики	Переваги	Недоліки
1	2	3	4	5
США	Децентралізована модель	Управління здійснюється на рівні штатів та місцевих органів влади. Держава забезпечує стандарти, але школи мають автономію.	Гнучкість у прийнятті рішень, адаптація до місцевих потреб, конкуренція стимулює покращення якості.	Нерівність у фінансуванні та доступі до якісної освіти через залежність від місцевих податків.
Фінляндія	Централізована модель з елементами автономії	Держава фінансує школи, визначає навчальні програми, але надає педагогам значну свободу в організації навчального процесу.	Високий рівень підготовки педагогів, рівний доступ до освіти, акцент на індивідуальних потребах учнів.	Висока залежність від державного фінансування, складність адаптації до швидких змін у суспільстві.
Велика Британія	Модель державно-приватного партнерства	Школи фінансуються як державою, так і приватними організаціями. Академії мають автономію, але дотримуються державних стандартів.	Інновації через приватний сектор, підвищення конкурентоспроможності, додаткове фінансування.	Ризик комерціалізації освіти, нерівність між школами через відмінності у фінансуванні.
Німеччина	Федеративна модель	Освіта регулюється на рівні федеральних земель. Встановлюються загальні стандарти, але кожна земля має свої освітні програми.	Гнучкість регіональних програм, адаптація до місцевих потреб.	Відсутність уніфікованої системи освіти на національному рівні, нерівномірність якості освіти.
Японія	Централізована модель	Держава контролює навчальні програми, екзамени та стандарти. Школи фінансуються переважно за рахунок державних коштів.	Висока якість освіти, орієнтація на досягнення стандартів, рівний доступ до освіти.	Високий рівень стресу серед учнів, мало місця для творчості та індивідуального підходу.
Канада	Децентралізована модель	Управління освітою здійснюється на рівні провінцій. Кожна провінція визначає власні програми та стандарти.	Місцевий контроль дозволяє враховувати особливості регіонів, фінансова підтримка з боку держави.	Нерівномірність якості освіти між провінціями, залежність від місцевих ресурсів.
Франція	Централізована модель	Освіта суворо регулюється державою. Навчальні програми та фінансування є уніфікованими на національному рівні.	Гарантована якість освіти, рівність у доступі до ресурсів.	Обмежена автономія шкіл, бюрократизація системи.

Основні зовнішні проблеми реформування включають підвищення кваліфікації педагогів, поліпшення інфраструктури навчальних закладів, що потребує уваги як державного управління, так і публічного адміністрування освіти.

Аналізуючи досвід розвинених країн, можна дійти висновку, що держава повинна повністю фінансувати освітні послуги, але перспективним є впровадження державно-приватного партнерства. При цьому бюджетне фінансування залишається найважливішим джерелом підтримки системи загальної середньої освіти.

Країни з централізованими моделями (Франція, Японія) забезпечують високу якість і рівність освіти, але часто обмежують автономію шкіл.

Децентралізовані моделі (США, Канада) є більш адаптивними до місцевих потреб, але ризикують створити нерівність через залежність від регіонального фінансування.

Моделі державно-приватного партнерства (Велика Британія) дозволяють залучити додаткові ресурси, але можуть призводити до комерціалізації освіти.

Україна може використовувати ці підходи, адаптуючи їх до національних умов, забезпечуючи баланс між централізованим регулюванням і автономією шкіл, а також залученням додаткового фінансування через партнерство.

Таким чином, міжнародний досвід демонструє ключову роль держави в забезпеченні фінансової стабільності та доступності загальної середньої освіти.

1.4. Особливості організаційно-економічного механізму загальної середньої освіти в сільській місцевості

Освіта є ключовим фактором розвитку сучасного суспільства, особливо в умовах поширення наукомістких технологій, інтеграції у світовий економічний простір і впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. У сільській місцевості України освіта є невіддільною частиною інфраструктури разом із дорогами, комунікаціями, лікарнями, що формує основу цивілізації. Стан багатьох регіонів і їхній соціальний розвиток безпосередньо залежать від функціонування сільської школи, яка виступає одним із найважливіших соціальних інститутів.

Більшість сільських шкіл України стикаються з численними викликами:

- недостатня матеріально-технічна база: відсутність сучасного обладнання та необхідної інфраструктури;
- нестача кваліфікованих кадрів: вчителі не завжди відповідають сучасним вимогам, а в багатьох школах спостерігається кадровий дефіцит, що впливає на якість викладання;
- неповний освітній цикл: відсутність деяких предметів через брак спеціалістів;
- обмежені можливості вибору освітніх закладів: більшість учнів і їхніх батьків у сільській місцевості позбавлені альтернативних варіантів навчання.

Особливості сільських шкіл

- різноманіття типів навчальних закладів: малокомплектні школи, опорні школи тощо;
- залежність від соціально-економічного потенціалу регіону: стан шкіл часто визначається рівнем економічного розвитку громади;
- взаємозв'язок із сільським господарством: значна частина учнів бере

участь у сільськогосподарській праці;

– тісний зв'язок із культурними та соціальними традиціями регіону;

– поліфункціональність вчителів: педагоги виконують багато додаткових функцій через обмеженість кадрів.

Сільські школи потребують модернізації змісту освіти, який би відповідав потребам аграрного сектора, а також впровадження сучасних педагогічних технологій, адаптованих до невеликих класів і специфіки психологічного розвитку сільських дітей. Проте стан шкіл, низький рівень фінансування та управління застарілими методами стримують їхній розвиток.

Можливості для розвитку:

1. Адаптація шкіл до місцевих умов: кожен заклад повинен мати право на розробку власної моделі розвитку, що враховує регіональні особливості та потреби громади.

2. Інтеграція з агропромисловим сектором: співпраця з місцевими підприємствами може стати основою для модернізації освіти та підготовки учнів до праці.

3. Державна підтримка: забезпечення належного фінансування, створення програм підготовки кадрів, оновлення інфраструктури.

Сільська школа є важливим елементом соціального та економічного розвитку регіону. Вона не тільки забезпечує базову освіту, але й формує людський капітал, необхідний для відродження аграрного сектора. Підготовка кваліфікованих кадрів для сільського господарства, мотивація молоді залишатися в регіоні та працювати в агропромислових підприємствах – основні завдання сільської школи.

Загальні принципи розвитку сільської школи

1. Демократизація: свобода у виборі методів і засобів досягнення освітніх цілей.

2. Безперервність освіти: створення системи, що охоплює всі вікові етапи навчання.

3. Технологічність: впровадження реалістичних, досяжних освітніх

завдань із використанням сучасних технологій.

Основні протиріччя розвитку сільських шкіл:

– невідповідність освітніх послуг сучасним вимогам і потребам;

– обмеженість ресурсів для забезпечення конкурентоспроможної освіти;

– відсутність належних нормативних документів для ефективного управління школами.

Рішення цих проблем потребує комплексного підходу, зокрема активної участі держави, місцевих органів самоврядування, приватного бізнесу та громадськості. Тільки за умов співпраці можна забезпечити стабільний розвиток сільської освіти, що є основою для соціально-економічного прогресу сільських територій.

Закриття малокомплектних шкіл є серйозною проблемою, що спричиняє відтік молодих фахівців та інших мешканців із сільської місцевості до міст. Однією з причин цього є значно нижчий рівень заробітної плати сільських учителів порівняно з їх міськими колегами. Важливою складовою організаційно-економічного механізму функціонування сільських шкіл є господарська діяльність самих закладів освіти. Практика багатьох шкіл демонструє, що ефективне трудове виховання може допомогти подолати певні економічні труднощі. Наприклад, сільські школи району мають пришкільні ділянки, де вирощують овочі для харчування учнів у шкільних їдальнях, що значно полегшує організацію харчування.

Феномен сільських малокомплектних шкіл варто розглядати з урахуванням їхньої методичної специфіки. Дослідження показують, що освітній процес у таких закладах можна організувати оптимально за умови дотримання трьох основних принципів:

1. Використання нетрадиційних підходів до організації навчання.

2. Урахування специфіки малокомплектних шкіл.

3. Опора на індивідуальний підхід до учнів.

Соціологічні дослідження свідчать, що значна частина сільських

педагогів відчуває професійну незадоволеність. Зокрема:

- 40% учителів незадоволені результатами своєї педагогічної діяльності.
- 66% не задоволені системою моральних заохочень.
- 14,5% не вважають себе творчими професіоналами, що свідчить про занижену самооцінку.

У багатьох сільських школах відсутні посади педагогів-психологів, які могли б сприяти впровадженню новітніх технологій і методик навчання з урахуванням психофізіологічних особливостей учнів.

Реструктуризація освітньої системи в сільській місцевості передбачає організацію підвезення учнів, створення нових шкіл і дитячих садків. Однак ці заходи є лише початковим етапом. Важливішим є вдосконалення змісту діяльності шкіл, оптимізація бюджетних витрат і залучення додаткових ресурсів. Перспективним напрямом є створення на базі шкіл соціокультурних центрів, що сприятимуть інтеграції освітньої установи в соціокультурний простір села. Це дозволить підвищити загальну культуру підростаючого покоління і посилити роль школи як соціокультурного інституту.

Зміни у формуванні бюджету негативно вплинули на фінансування сільських шкіл. Зростаюча залежність регіональних і місцевих бюджетів від державних дотацій призвела до недостатнього фінансування. У багатьох районах витрати на освіту складають 40–50% місцевого бюджету, з яких:

- понад 66% спрямовується на оплату праці та соціальні трансферти,
- 20–25% - на оплату комунальних послуг,
- 10% - на організацію харчування,
- лише менше 5% залишається на ремонт та інші потреби, включно з навчальними матеріалами.

Це унеможливлює розвиток освітніх установ, що має загальнодержавне значення і потребує вирішення на рівні центральної влади. Для забезпечення рівності у фінансуванні потрібен справедливий розподіл доходів між рівнями бюджетної системи.

Малокомплектні школи в сільській місцевості виконують важливу соціальну, економічну та культурну функцію. Однак їх розвиток стримується через брак фінансування, недостатню увагу до проблем педагогів і низький рівень інфраструктурної підтримки. Для збереження таких шкіл необхідно вдосконалювати економічний механізм їхньої діяльності, залучати додаткові ресурси та інтегрувати їх у соціокультурний простір села, що сприятиме підвищенню якості освіти, соціального статусу педагогів і загального рівня розвитку сільських громад.

Для забезпечення ефективного навчального процесу можливе впровадження різних моделей наскрізного навчання, яке передбачає узгодження освітніх програм і забезпечення їх змістовної спадкоємності та логічної послідовності. Інтеграційні процеси в освітньому середовищі сприятимуть кращому використанню матеріально-технічної бази закладів початкової професійної освіти. Доцільним виглядає об’єднання кількох сільських шкіл району з професійним училищем у спільну систему трудової та професійної підготовки для мешканців сільських мікрорайонів. Найскладнішим завданням у цьому контексті є подолання управлінської відсталості та консервативності, а також усунення розмежування між системами початкової професійної та загальної середньої освіти.

Дослідження показали, що вартість навчання в освітніх установах суттєво варіюється залежно від регіону, району і навіть конкретного навчального закладу. Навіть у межах одного району неможливо знайти дві школи з однаковою вартістю навчання. Різниця може становити від 1 до 6 разів, що пов’язано з тим, що заповненість шкіл учнями становить від 10% до 80% від їх проектної потужності [28].

У сільській місцевості витрати на комунальні послуги є більш варіативними, ніж у містах. Це пояснюється використанням різних видів палива, а також різними тарифами, які встановлюються місцевими органами влади. Приведення матеріальної бази сільських шкіл у відповідність із сучасними вимогами потребує значно більших витрат, ніж у міських школах.

Наприклад, встановлення комп’ютерної техніки ускладнюється відсутністю якісних телефонних ліній, що змушує використовувати дорожчі альтернативні способи зв’язку, такі як бездротовий радіозв’язок, що практикується в країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону [24].

Найважливіші особливості функціонування сільських освітніх установ:

1. Сільські освітні заклади є ключовими постачальниками кадрів для агропромислового сектору.

2. Сільські школи часто є єдиними освітніми закладами відповідного рівня на території села.

3. Через низьку платоспроможність сільського населення попит на освітні послуги є обмеженим.

4. Сільські школи виконують важливу соціальну роль, виступаючи культурними та моральними центрами громади.

5. Викладачі сільських шкіл є майже єдиними носіями знань і забезпечують підвищення освітнього рівня у сільській місцевості.

6. Низька чисельність учнів у класах визначає специфіку функціонування сільських освітніх закладів.

Таким чином, розвиток сільських освітніх установ потребує врахування специфіки їхньої діяльності, забезпечення фінансової підтримки, впровадження інноваційних технологій та усунення розриву між системами загальної середньої та професійної освіти.

Висновки до першого розділу

Освіта є базовим елементом цивілізації, особливо в сільській місцевості, де вона, поряд із базовою інфраструктурою (дороги, зв'язок, медицина), визначає соціально-економічний розвиток регіону. Сільські школи не лише надають знання, але й формують людський капітал, необхідний для сталого розвитку аграрного сектору.

1. Сільські школи стикаються з численними викликами:

– недостатнє фінансування, що впливає на якість матеріально-технічної бази;

– нестача педагогічних кадрів, низький рівень кваліфікації та недостатнє оновлення методик викладання;

– обмеженість вибору освітніх напрямів і позашкільних установ;

– відсутність інноваційних підходів у навчанні, що знижує конкурентоспроможність випускників.

2. Особливості функціонування сільських шкіл:

– сільські школи часто виконують функції соціокультурних центрів, що сприяють збереженню традицій, культури та локальної ідентичності;

– взаємозв'язок із агропромисловим комплексом створює можливості для інтеграції освіти з виробництвом, але потребує адаптації навчальних програм до аграрної специфіки.

3. Для подолання кризових явищ у сільській освіті потрібна модернізація:

– створення індивідуальних моделей розвитку шкіл, які враховують специфіку регіону.

– запровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та інноваційних методів навчання.

– інтеграція сільських шкіл із місцевими підприємствами та аграрними господарствами для посилення їх соціально-економічної значущості.

4. Сільські школи відіграють ключову роль у відновленні сільських регіонів через:

– забезпечення молоді якісною базовою освітою;

– формування у школярів мотивації до праці в аграрному секторі;

– виховання відповідального ставлення до місцевих ресурсів і території.

5. Рекомендації для вдосконалення:

– розробка та впровадження державного замовлення на підготовку учнів до життя та праці в агросоціумі;

– забезпечення фінансової підтримки для розвитку сільських шкіл через спеціальні державні програми;

– створення системи безперервної освіти для сільських вчителів з урахуванням сучасних тенденцій;

– активізація співпраці з міжнародними організаціями для обміну досвідом і залучення грантових коштів.

Отже, сільська школа є важливим соціальним інститутом, який потребує інтеграції з соціально-економічним розвитком села. Її ефективне функціонування та модернізація можуть забезпечити не лише відродження сільських регіонів, а й зміцнення національної безпеки через розвиток агропромислового комплексу та формування нового покоління висококваліфікованих працівників.

РОЗДІЛ 2
АНАЛІТИКО-ДОСЛІДНИЦЬКІ ВИМІРИ НАПРЯМІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

2.1. Забезпечення фінансово-господарської самостійності загальноосвітніх закладів

Освіта є ключовим фактором забезпечення економічного зростання, соціальної стабільності та формування громадянського суспільства. Людський потенціал становить основу сталого економічного розвитку країни та добробуту її громадян. Ефективність сучасного виробництва і науково-технічного прогресу безпосередньо залежить від рівня знань і кваліфікації працівників. У цьому контексті система освіти відіграє все важливішу роль у соціальному, економічному та науково-технічному розвитку держави.

Підготовка висококваліфікованих кадрів вимагає не лише збереження, але й збільшення фінансових ресурсів, спрямованих на освітні потреби. В умовах дефіциту бюджетних коштів, змін у структурі власності та спотвореного ринку праці одним із завдань є підвищення ефективності використання державних коштів, орієнтація на результат, а також залучення додаткових фінансових потоків у сферу освіти.

Загальноосвітні заклади, як некомерційні структури, здійснюють свою діяльність не для отримання прибутку, що забезпечує доступність освіти для всіх соціальних груп населення. Це сприяє відтворенню інтелектуального потенціалу суспільства безвідносно до соціальної нерівності.

Економіка освіти як складова ринкової моделі функціонування передбачає відносини між учасниками освітнього процесу та економічними

партнерами, які формуються навколо обмежених ресурсів, необхідних для створення і реалізації освітніх послуг.

В умовах ринкових відносин і розширення господарської самостійності шкіл особливого значення набуває управління фінансовими ресурсами. Фінанси освіти – це система грошових відносин, пов’язаних із формуванням і використанням бюджетних і позабюджетних коштів, необхідних для реалізації завдань освітніх установ. Вони повинні бути спрямовані на досягнення найкращих результатів із мінімальними витратами.

Для підвищення ефективності діяльності школи необхідно співвідносити її цілі з фінансовими можливостями. Хоча ефективність школи залежить від наявності ресурсів, важливу роль відіграє раціональне використання цих ресурсів. Регулювання фінансово-господарської діяльності школи має забезпечувати економічну ініціативу освітніх установ, сприяти підвищенню якості освітніх послуг і розширенню суб’єктів, зацікавлених у розвитку школи.

Керівники загальноосвітніх закладів повинні розуміти як зовнішні, так і внутрішні зміни, що впливають на їх діяльність:

1. Фінансування:

– перерозподіл відповідальності між державними, регіональними та місцевими органами управління.

– розширення економічної самостійності шкіл, що несе ризики невизначеності й нестабільності.

2. Державна політика:

– відсутність чітких стандартів і нормативів у сфері загальної освіти.

– посилення державного контролю над фінансовими потоками.

3. Громадський вплив:

– підвищення вимог батьків до якості освіти.

– зростання ролі громадських організацій і бізнесу у формуванні позитивного соціального середовища.

4. Зростання конкуренції між школами у містах та збереження

монополії у сільській місцевості.

Таким чином, фінансово-господарська самостійність шкіл повинна бути спрямована на створення умов для їх стабільного функціонування, забезпечення доступності якісної освіти і підвищення її ефективності за рахунок оптимізації використання ресурсів.

На сучасному етапі економічні відносини, що формуються навколо школи, перебувають у перехідному стані. Це вимагає від керівників навчальних закладів, зокрема директорів, розвитку компетентностей у двох взаємопов'язаних напрямах:

1. Економіка – здатність ефективно управляти ресурсами закладу.

2. Фінанси – планування та контроль фінансових потоків.

Ефективніше формування професійної компетентності в цих сферах можливе за умови інтеграції освітнього закладу в нові економічні відносини. Це передбачає визначення і закріплення наступних ключових елементів:

– організаційно-правова форма освітньої установи;

– структура і профіль освітньої діяльності (універсальна чи спеціалізована);

– стратегічні партнери в зовнішньому середовищі;

– організаційно-правові аспекти фінансової діяльності школи;

– методи і моделі фінансування;

– механізми взаємодії з фінансовими установами (облік, контроль, оподаткування);

– технології та методи фінансового планування й аналізу.

Зміни в умовах господарювання вимагають корекції та розвитку організаційно-економічних функцій директора школи. Ці функції охоплюють широкий спектр фінансово-економічних відносин, зокрема:

– прогнозування фінансово-економічної діяльності;

– планування та регулювання витрат;

– координація дій суб’єктів управління фінансами;

– контроль і стимулювання використання ресурсів.

В умовах збільшення самостійності освітніх установ у формуванні та виконанні кошторисів доходів і витрат, важливу роль відіграє вибір моделі фінансування школи.

Формування і виконання бюджету країни відбувається в межах державної бюджетної політики. Її завдання та методи реалізації проявляються через структуру витрат бюджету і міжбюджетні відносини. Бюджет виконує регулюючу функцію, яка дозволяє державі фінансувати ті витрати, що не можуть бути раціонально оплачені індивідуальними користувачами.

Функціональна структура бюджету відображає всі напрями діяльності держави, зокрема фінансування соціальних галузей, науки, оборони, обслуговування державного боргу тощо. Це дає змогу визначити пріоритети витрат і оцінити ефективність регулювання на всіх рівнях бюджетної системи.

Освіта, будучи однією з ключових соціальних галузей, є об’єктом бюджетного регулювання. Основне завдання держави в цій сфері — забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх громадян. Це обумовлює бюджетні зобов’язання з фінансування освіти як частини державних соціальних гарантій, закріплених Конституцією України.

Бюджетна політика дозволяє регулювати обсяги і напрями витрачання бюджетних коштів залежно від поточних потреб. Питома вага витрат на освіту в державному бюджеті свідчить про її реальний пріоритет. Бюджет також забезпечує пропорційний розподіл коштів між економічними і соціальними секторами, включаючи освіту, на рівні держави та регіонів.

Отже, ефективне управління фінансовими ресурсами в освіті передбачає дотримання балансу між державними зобов’язаннями і можливостями забезпечення якісної освіти для населення, що сприяє соціально-економічному розвитку країни.

Ключову роль у фінансовому забезпеченні шкіл відіграє чітке законодавче розмежування витратних зобов’язань між рівнями бюджетної

системи. Міра участі бюджетів різних рівнів у фінансуванні освітніх послуг залежить від таких чинників, як державний устрій, система управління, законодавче розподілення відповідальності за витрати, а також усталені традиції.

Однією з причин дисбалансу у фінансуванні освіти є затримка в розвитку господарської та фінансової автономії освітніх установ у порівнянні з динамікою розвитку ринкового середовища для виробництва та просування освітніх послуг.

Різноманітність інтересів суб'єктів, зацікавлених у розвитку освіти на всіх рівнях, потребує створення нових господарських механізмів управління школою. Ці механізми мають забезпечувати гнучке реагування на зміни структури попиту, створюючи умови для ефективного задоволення потреб.

Сучасна школа стає ядром економічних відносин, які трансформуються, що обумовлює необхідність змін у її організації. Школа поступово переходить від статусу агента держави, який виключно представляє її інтереси, до статусу самостійного ринкового суб'єкта. Ефективність функціонування такого суб'єкта залежить від відповідності освітніх послуг наявному попиту.

У нових умовах держава виступає таким же споживачем освітніх послуг, як і сім'ї, громадські організації чи бізнес-структури. У цьому контексті модель багатоканального фінансування, або змішаного фінансування, стає найбільш ефективною [31].

Зміна ролі школи в економічних відносинах вимагає вирішення низки завдань:

- розширення господарської автономії шкіл;
- впровадження нових організаційно-правових форм функціонування освітніх установ;
- реорганізація системи управління школами;
- розвиток загального менеджменту, орієнтованого на забезпечення стійкого функціонування школи в умовах змінного зовнішнього середовища.

Державні гарантії на здобуття освіти повинні супроводжуватися адекватним фінансовим забезпеченням, яке відповідало б вимогам розвитку постіндустріального суспільства, де основою є інтелектуальні інновації.

Сьогодні система освіти невідривно інтегрована в ринкові економічні відносини через фінансово-господарські механізми взаємодії з іншими суб'єктами на ринках ресурсів. Освітні установи беруть участь у ринкових процесах, споживаючи комунальні послуги, енергоресурси, устаткування, книги тощо.

Така інтеграція вимагає від освітніх установ не лише адаптації до ринкових умов, але й оптимізації витрат для ефективного використання ресурсів, що відповідає сучасним економічним викликам.

2.2. Вітчизняний досвід реформування організаційно-економічного механізму в загальній середній освіті

Українська система освіти стикається з низкою важливих проблем, характерних для багатьох країн світу. Серед них: забезпечення якості освіти, її доступності, безперервності та відкритості, а також підвищення ефективності системи загальної середньої освіти, що включає раціональне використання як бюджетних, так і позабюджетних ресурсів.

Українська специфіка полягає в невідповідності системи освіти реальному економічному становищу. Попри це, за основними показниками розвитку освіти, Україна знаходиться на рівні високорозвинених країн. Водночас, непродумані реформи, спрямовані на узгодження рівня економічного розвитку країни із системою освіти, часто призводять до її деградації, а не до прогресу.

Протягом усього періоду ринкових перетворень в Україні здійснювалися спроби реформування загальної освіти.

У 1988 році було розроблено концепцію освітньої реформи, яку прийняли на Всесоюзному з'їзді працівників народної освіти. В основі реформи лежали 10 базових принципів:

1. Демократизація освіти.
2. Багатоукладність і варіативність.
3. Регіоналізація освіти.
4. Національне самовизначення школи.
5. Відкритість освіти.
6. Гуманізація освіти.
7. Гуманітаризація освіти.
8. Диференціація та мобільність.
9. Розвивальний та діяльнісний характер освіти.
10. Неперервність освіти.

На етапі підготовки реформи (1985–1988 роки) виникли численні ідеологічні перешкоди. У подальшому, зокрема в період трансформацій 1989–1991 років, з'явилися політичні й соціальні бар'єри. Ринкові реформи внесли економічні перешкоди, серед яких – скорочення бюджетного фінансування та зниження рівня життя більшості населення.

Основні положення нового господарського механізму в освіті були такими:

– перехід до фінансування за нормативами, що враховують цільову спрямованість діяльності установ, замість виділення коштів за статтями витрат;

– поєднання бюджетного фінансування з розвитком платних послуг, що включало надання послуг населенню за профілем установи, виконання робіт за контрактами з підприємствами та організаціями, за умови недопущення зменшення бюджетних асигнувань через розвиток платних послуг;

– розвиток самостійності трудових колективів, що стосувалося вирішення питань виробничо-господарської діяльності та соціального

розвитку установ.

Ці положення були інтегровані до Закону України «Про освіту» від 23 травня 1991 року № 1060-XII. Це стало початком першої масштабної реформи економіки загальної середньої освіти в Україні у період ринкових перетворень. [45, 46].

Очевидно, що всі перелічені завдання залишаються актуальними навіть через понад десять років після початку ринкових реформ. Саме тому вони були збережені в новій редакції Закону України «Про освіту» від 19 лютого 2016 року (№ 940-19). Нова економічна модель забезпечення функціонування та розвитку системи освіти передбачає:

– збереження державного пріоритету у фінансуванні системи освіти із впровадженням інституту освітнього ваучера;

– встановлення єдиного нормативу державного фінансування, який визначається як мінімальний рівень забезпечення;

– розвиток платних додаткових освітніх послуг, що виходять за межі загальнодержавного стандарту освіти.

На жаль, більшість позитивних аспектів цієї моделі (зокрема, фінансова самостійність закладів, нормативний підхід до фінансового забезпечення) була втрачена за останні роки. Натомість реалізовувалися інші риси, які не отримали суспільної підтримки. Варто зазначити, що жодна з розвинених країн ніколи не вдавалася до приватизації освітніх закладів [23].

Підготовка до чергового етапу реформування економічного механізму в системі загальної середньої освіти України розпочалася ще у 2001 році. Однак ці ініціативи не отримали широкого суспільного обговорення. Лише під час їх законодавчого оформлення у 2004 році почалося усвідомлення можливих наслідків реформ, реалізація яких стартувала у 2005 році.

У Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років, розробленій експертною групою при Міністерстві освіти і науки України в липні 2014 року, докорінне реформування системи освіти було замасковане під терміном «модернізація». Основні напрями модернізації включали:

– розробку нормативно-правових та організаційно-економічних механізмів залучення й ефективного використання позабюджетних ресурсів.

– створення системи державного освітнього кредиту та субсидування.

– умови для залучення додаткових коштів до освітніх закладів.

– розширення спектру додаткових платних послуг на базі освітніх установ.

Однак, на сьогодні відсутня чітка методологія обліку різних показників фінансування освіти, особливо загальної середньої. Згідно з Бюджетним кодексом, до витрат бюджетної системи мають включатися всі доходи від оренди та платних послуг, які надають освітні установи. Через це визначення реального обсягу витрат за рахунок бюджетних коштів усіх рівнів є складним завданням.

Навіть автори урядових розробок стикаються з труднощами у підрахунках. У показниках соціально-економічного ефекту, наведених у Концепції, зазначаються витрати на освіту з усіх джерел у відсотках до ВВП, а також питома вага позабюджетних витрат у загальному обсязі фінансування освіти за звітний період (2018–2020 роки) [16-19].

Виключені положення щодо самостійного використання фінансових і матеріальних ресурсів освітніми установами призвели до втрати ними значної автономії. Зокрема, ліквідовані права установ на самостійне розпорядження залишками невикористаних коштів, які раніше могли бути зараховані до фінансування на наступний період. Зараз звичною практикою стало перерахування коштів 31 грудня та їх залік у рахунок фінансування наступного року. Також вилучені положення про право відкривати валютні рахунки, а заборона вилучати доходи від зовнішньоекономічної діяльності також скасована.

Водночас сучасне законодавство зберігає можливість для освітніх установ мати самостійний баланс і особовий рахунок. Згідно зі статтею 63, розділу IV Закону України «Про освіту», навчальні заклади можуть самостійно розпоряджатися доходами від господарської діяльності,

передбаченої їхніми статутами [26].

Однак фінансування освітніх установ на практиці не покриває навіть об’єктивно необхідних витрат. Це призводить до того, що школи змушені самостійно знаходити додаткові ресурси, адже держава виділяє кошти на освіту недостатньо, надаючи перевагу іншим напрямам витрат [37].

Механізми управління освітніми установами змінилися, зокрема, у частині фінансування. Хоча передане майно залишилося у власності держави, це гарантує державну участь в управлінні. Відмінності в організаційно-правових формах визначаються використанням майна, але детальні пояснення у законі відсутні. Перетворення державних освітніх установ передбачає збереження державної власності на їхнє майно, проте субсидіарна відповідальність обмежується вартістю переданого майна.

Скорочення бюджетних витрат, у тому числі через ліквідацію частини освітніх установ, викликає серйозне занепокоєння в умовах демографічної кризи. Хоча короткострокові ефекти виглядають позитивно завдяки зменшенню контингенту учнів, у довгостроковій перспективі такі дії матимуть значні негативні наслідки, зокрема через складнощі у відновленні освітньої інфраструктури після нормалізації демографічної ситуації.

Освіта потребує активної державної соціальної політики, яка повинна передбачати не лише реакцію на вже виниклі негативні явища, а й зосереджуватися на попередженні їхніх причин. Активна політика в галузі освіти має стимулювати економічне зростання шляхом підвищення якості людського потенціалу, продуктивності та ефективності праці.

При аналізі реформування освіти в Україні слід зазначити, що, на відміну від рекомендацій фахівців Всесвітнього банку, які передбачали фінансову оптимізацію освітніх установ, американський досвід показує, що додаткові витрати на скорочення розмірів класів і наймання кваліфікованих учителів можуть сприяти підвищенню академічної успішності учнів [18].

Бюджетне фінансування системи загальної середньої освіти слід розглядати не як безоплатну вигоду для громадян, а як інвестицію у

майбутнє держави, яка вигідна обом сторонам. Освічена людина прагне підвищити свій рівень знань для збільшення прибутків, тоді як держава зацікавлена у зменшенні соціальних витрат на малозабезпечених, що стають такими через відсутність необхідного рівня освіти. Таким чином, вкладення в освіту обґрунтовані як із точки зору зростання майбутніх податкових надходжень, так і з позиції скорочення соціальних витрат [15].

У сучасних соціально-економічних умовах держава відіграє ключову роль у забезпеченні освітніх прав громадян. З поширенням ринкової економіки роль держави як регулятора й гаранта соціальної стабільності зросла. У системі загальної середньої освіти держава виступає замовником на ринку освітніх послуг, одночасно представляючи інтереси суспільства [19].

Позабюджетні надходження в освіті, за даними МОН України, здебільшого формуються за рахунок платних освітніх послуг і оренди. Однак, порівняно з розвиненими країнами, фінансові ресурси в Україні залишаються недостатніми, що свідчить про недооцінку людського капіталу викладацького складу. Деякі джерела позабюджетного фінансування, наприклад, здача в оренду будівель, мають негативні наслідки у довгостроковій перспективі. Допустимою є підприємницька діяльність закладів лише за умови, що вона не шкодить освітньому процесу [87].

Через недосконаліть соціальної, податкової та інвестиційної політики держава не забезпечує належного стимулювання та фінансування освіти. Ліквідація податкових пільг призводить до значного податкового навантаження на школи, які змушені спрямовувати зароблені кошти на податки замість реінвестування в освітній процес. Це викликає додаткові витрати на бухгалтерський облік і зменшує доступні фінансові ресурси [97].

Стан організаційно-економічного механізму управління освітою вимагає системного підходу до його оцінки. Аналіз свідчить, що сільські школи особливо залежать від регіональних соціальних, економічних і освітніх політик. У сільській місцевості школи відіграють роль соціокультурних центрів, де формуються нові суспільні цінності та

зберігаються культурні традиції.

На макроекономічному рівні ліквідація податкових пільг освітнім установам зменшує інвестиції в освіту, скорочуючи частку ВВП, спрямовану на освітні потреби. Зростання витрат на податки та облік може нейтралізувати навіть збільшення загального фінансування освіти.

Рекомендуємо:

1. Відновити регулюючу роль податків і забезпечити податкове стимулювання освітніх установ.

2. Надати податкові пільги фізичним та юридичним особам, які інвестують в освіту.

3. Закріпити пільги для закладів, які реінвестують прибутки в освітній процес.

Такі заходи сприятимуть зміцненню системи освіти та підвищенню її ефективності у довгостроковій перспективі.

2.3. Регіональна специфіка застосування організаційно-економічного механізму в загальній середній освіті

Зміни у соціально-економічному устрої України, що розпочалися на початку 1990-х років і спричинили реформування освітньої сфери, вимагають її глибокої модернізації. Це, у свою чергу, визначає потребу у зміні цілей освіти. Основними орієнтирами стають:

– створення єдиного освітнього простору, який відповідає потребам усіх груп населення;

– забезпечення соціалізації та виховання молодого покоління на основі загальнолюдських і національних цінностей;

– трансформація освіти у систему, здатну сприяти розвитку особистості та місцевих громад через взаємодію соціальних інститутів.

Модернізація української освіти спирається на філософські, педагогічні й соціологічні основи, що пов’язані з формуванням постіндустріального суспільства. Концептуальне обґрунтування структурних змін здійснювалося упродовж усіх етапів реформування освіти. Це вимагало постійної корекції інновацій і технологій їх реалізації на різних рівнях: регіональному, муніципальному, шкільному.

Особливої актуальності це набуває у контексті освітніх систем сільської місцевості, які мають свої специфічні характеристики:

- депопуляція та дрібнонаселеність сільських територій;
- обмежене фінансування та слабкий розвиток інфраструктури;
- управлінські дисбаланси та адміністративні бар’єри;
- недостатній рівень розвитку сучасних комунікацій.

Ідеологічною основою для реформування сільських освітніх систем стали Закон України «Про освіту» та Указ Президента «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні». Однак реалізація цих положень часто ускладнювалася через інваріантність підходів, що базувалися на традиційних формах організації освіти.

Постіндустріальне суспільство вимагає створення нової моделі освіти, яка забезпечить перехід до нового типу соціального розвитку. Форма діяльності освітньої системи має відповідати потребам мережевої соціальної структури, особливо на регіональному та муніципальному рівнях.

У сільських системах освіти традиційні методи не змогли вирішити проблему доступності якісних освітніх послуг. Відсутність рівного доступу до поглибленої, профільної, передшкільної, інклюзивної та додаткової освіти залишається гострою проблемою. Обмеженість дистанційних форм навчання лише поглиблює цю ситуацію.

Складність переходу на компетентнісно-орієнтовані програми в сільських школах відображається на адаптації школярів до сучасного життя. Водночас вартість освітніх послуг у багатьох сільських школах залишається високою, тоді як якість часто не відповідає витратам. Малокомплектні та

віддалені школи, які складають понад 70% сільських закладів, виявилися недостатньо пристосованими до нових фінансово-економічних умов.

Це створює необхідність розробки нових організаційних, технологічних та інфраструктурних рішень. У сучасному суспільстві ефективним підходом є використання інноваційних форм організації освіти, зокрема мережевої взаємодії сільських навчальних закладів.

Таким чином, успішна реалізація реформ у сільській освіті потребує комплексного підходу, який враховуватиме специфіку регіонів та сприятиме створенню нових можливостей для розвитку сільських громад через освітні системи.

Виявлення особливостей сучасної стадії модернізації освіти в контексті взаємодії сільських шкіл

Сучасна модернізація освіти сприяла виявленню ключових характеристик взаємодії сільських шкіл, які можна поділити на кілька категорій:

– формування багатоцентрових об'єднань освітніх закладів, які мають автономну позицію для вирішення конкретних завдань, відповідно до засадничих ідей;

– розробка єдиного комплексу стратегій розвитку для сільських шкіл, що забезпечує їх взаємозв’язок і спільну ефективність.

Педагогічні аспекти:

– створення інтегрованої багатоцентрової системи професійного розвитку педагогів і менеджерів, яка орієнтована на навчання на робочому місці;

– забезпечення рівного доступу до якісних освітніх послуг через реалізацію мережевих варіативних програм;

– розробка спеціалізованих виховних програм, що об’єднують усіх учнів мережевих шкіл і сприяють їхньому соціальному розвитку;

– відкритість моніторингу якості освітніх послуг, який здійснюється спільно членами мережевої взаємодії для коригування рівня та якості

освітніх процесів.

Організаційні аспекти:

– впровадження моделей доступу до мережевих програм, включаючи організацію підвезення, створення інтернатів тощо;

– нормативно-правове забезпечення реалізації варіативних програм;

– фінансово-економічна підтримка мережевих ініціатив із використанням механізмів оцінки вартості освітніх послуг.

Ці особливості стали основою для концептуального обґрунтування мережевої взаємодії сільських шкіл з метою модернізації освіти.

Головною метою взаємодії сільських шкіл у рамках модернізації є створення механізмів, які дозволяють впроваджувати провідні ідеї освіти постіндустріального суспільства. Основні ідеї модернізації включають:

– доступність освіти: забезпечення рівного доступу до освітніх програм усіх типів і рівнів, ураховуючи географічну, змістовну доступність, а також можливості для соціально вразливих груп;

– підвищення якості освіти: забезпечення освітнього процесу, який відповідає потребам суспільства у знаннях, уміннях, компетенціях та вихованості учнів;

– ефективність освіти: оптимальне використання ресурсів для досягнення високої якості реалізації освітніх програм і позаурочної діяльності.

Модернізація освіти має відповідати потребам суспільства, його соціальних інститутів, окремих груп і особистостей. Головною вимогою є формування людського потенціалу для інноваційної економіки, здатної розвиватися в умовах сучасних викликів.

Особистість повинна мати інтегральну характеристику, яка дозволяє їй оцінювати власні ресурси, рефлексувати над своїми можливостями та створювати проєкт свого розвитку. Така характеристика відповідає реаліям культури постмодерну та суспільства, яке функціонує як система відкритих соціальних мереж.

Мережеві підходи у взаємодії сільських шкіл є інноваційною відповіддю на сучасні виклики, дозволяючи створити ефективну освітню систему, що відповідає потребам суспільства і вимогам постіндустріальної економіки.

Готовність до регулювання якості життя включає такі аспекти: соціалізацію особистості через сім'ю та освіту; управління якістю середовища, зокрема у сферах освіти, здоров'я та інших важливих напрямках. Триєдина модель цілепокладання освітньої взаємодії базується на доступності, якості й ефективності освітніх послуг, що відповідають вимогам інноваційної економіки сучасного суспільства.

Реалізація цих цілей вимагає нових підходів до мережі освітніх закладів, які повинні забезпечувати вирішення завдань модернізації освіти:

1. Просторова доступність освітніх послуг:

– збереження сільських початкових шкіл, включно з малокомплектними, у кожному селі;

– збереження віддалених основних і середніх шкіл із модернізацією педагогічного процесу як у плані освітнього середовища, так і з огляду на матеріально-технічне забезпечення.

2. Вибір освітньої програми: об'єднання сільських шкіл і соціуму для створення пакету мережевих варіативних програм, включаючи профільні.

3. Концентрація та розподіл ресурсів: ефективна концентрація ресурсів (людських, матеріальних, фінансових) і зміна існуючої структури освітньої мережі, яка нині має низький рівень спеціалізації елементів.

Базові принципи мережевої взаємодії сільських шкіл:

– якість освіти забезпечується не окремими закладами, а мережею закладів;

– ліквідація статусу «безальтернативності» сільських шкіл;

– внутрішньомережева взаємодія між закладами освіти та їх партнерство з іншими установами й відомствами;

– раціоналізація ресурсів через спеціалізацію закладів і підрозділів;

– стандартизація вимог до освітніх результатів на кожному етапі навчання.

Основою мережевої взаємодії є синхронізація процесів для досягнення запланованих результатів, що підвищує швидкість і зв’язність мережі. Це включає:

– взаємодію між сільськими школами для надання освітніх послуг і професійного розвитку педагогів;

– розподіл відповідальності за реалізацію мережевих програм серед учасників;

– нормативно-правове та організаційно-технічне забезпечення діяльності.

Мережа освітніх закладів у сільській місцевості вирізняється диверсифікацією типів і видів закладів, інтеграцією в освітні комплекси та поступовим відходом від «школоцентричної» моделі. Вона базується на використанні ресурсів інших відомств і соціальних інститутів, а також потенціалу місцевої громади, орієнтуючись на потреби ринку праці.

Принципи формування мережевої взаємодії включають: випереджальний розвиток освіти, інтеграцію, зв’язаність, кооперацію, відкритість, безперервність і різноманіття.

Класифікація моделей освітніх систем за регіональною специфікою:

1. Розташування в буферній зоні міст: високоінтенсивне сільське господарство з впливом міста.

2. Віддалені території: традиційні сільськогосподарські функції поєднуються з природокористуванням.

3. Перехід до агрорекреаційних поселень.

4. Відмираючі поселення: з втратою колишніх функцій.

Розрізняють три групи: приміські, центральні, віддалені. Освітні моделі враховують специфіку: депопуляцію, дрібнонаселеність, поляризацію; особливості фінансування, взаємодії та управління; слабку транспортну й комунікаційну інфраструктуру.

Мережевий підхід до взаємодії сільських шкіл є перспективним напрямом, здатним забезпечити доступність, якість та ефективність освіти в умовах модернізації.

Освітні системи включають різноманітні види організаційних структур, серед яких ядерна, вузлова, стільникова та ступінчаста моделі. Вони визначаються особливостями побудови та представлені на таких рівнях:

1. Державний і регіональний рівні:

– «школи» різного типу, зокрема літні виїзні, діяльність яких спрямована на надання додаткових освітніх послуг.

– мережі дистанційної освіти.

– регіональні освітні мережі, які включають додаткову освіту, обласні школи мережевого типу (для обдарованих дітей, дітей із особливими потребами).

– заклади, спрямовані на розвиток школярів та організацію позаурочної діяльності (проектні школи, розвиваючі програми на кшталт «Математика. Педагогіка. Інтелект»).

2. Муніципальний рівень:

– класичні освітні мережі, засновані на підвезенні учнів.

– міжмуніципальні та муніципальні освітні округи.

– ресурсні центри та профільні освітні мережі.

Мережеві освітні структури об'єднують заклади різних рівнів: початкові, основні, середні школи. Класифікація таких мереж базується на їхніх цілях. У рамках концепцій передпрофільної підготовки та профільного навчання особливу увагу приділяють муніципальним освітнім мережам.

До освітніх закладів належать ті, які забезпечують підвезення учнів із сіл, де немає шкіл, що дозволяє створити ресурсно підтримувану кооперацію суб’єктів освітнього процесу. Особливий інтерес становлять виїзні школи (літні програми, школи для обдарованих дітей тощо) та центри дистанційної освіти.

У сільських освітніх системах функціонують державно-громадські

органи управління різного рівня. Головним завданням є модернізація моделі регулювання регіональними освітніми системами. Регулювання як функція організованих систем забезпечує підтримку їхньої структури, режиму діяльності, реалізації програм і цілей.

Регулювання повинно базуватися на інтеграції всіх доступних педагогічних засобів освітнього середовища. Особливо важливо гармонізувати два режими існування освітньої системи: функціонування та розвиток, оскільки зміни в освітніх системах мають перманентний характер.

Для ефективного управління необхідно утримувати вертикальні ієрархічні зв'язки (для реалізації єдиної стратегії) та поступово формувати горизонтальні зв'язки.

Вертикальні зв'язки забезпечують:

– фінансово-господарську дисципліну.

– розподіл державних коштів.

– охорону життя і здоров'я дітей.

– дотримання державних стандартів освіти на ключових етапах навчання.

Напрями формування мережевої взаємодії сільських шкіл:

– підвищення якості й ефективності освіти: реалізація мережевих освітніх програм;

– підвищення доступності освіти: розробка сучасних моделей передшкільної, профільної, інклюзивної та додаткової освіти в очній і дистанційній формах.

Ці напрями дозволяють модернізувати освітні системи сільських територій та сприяють більшій доступності, якості та ефективності освітніх послуг у регіональному контексті.

Формування мережевої взаємодії сільських шкіл для вирішення завдань модернізації освіти передбачає реалізацію таких кроків:

1. Технологія формування взаємодії, яка базується на переході шкіл до інноваційного режиму розвитку шляхом створення сучасних педагогічних

моделей.

2. Створення педагогічних асоціацій різного типу для підтримки освітньої співпраці.

3. Організаційно-правове оформлення освітніх мереж для забезпечення їхньої діяльності.

4. Формування сучасних підсистем управління, які ефективно координують мережеву взаємодію.

5. Моделі професійного зростання педагогів, що включають розробку і реалізацію мережевих освітніх та виховних програм.

6. Розробка освітніх програм з урахуванням національно-регіональних особливостей сільських територій України.

Проектування та впровадження мережевих освітніх програм є інструментом визначення змісту освіти на різних рівнях і з різною спрямованістю. Систематизація програм може включати рівні засвоєння, організацію змісту, індивідуальні потреби учнів, тривалість навчання, профільні спрямування, а також форми реалізації (класичні школи, ресурсні центри, дистанційне навчання).

Моніторинг ефективності мережевої взаємодії враховує наступні критерії:

– якість освіти сільських школярів, що відповідає потребам інноваційної економіки (сформованість компетентностей, якість виховання, рівень освітніх програм);

– доступність освіти для всіх учасників освітнього процесу незалежно від місця проживання, включаючи рівний розвиток матеріально-технічної бази та навчально-методичного забезпечення;

– організація педагогічного процесу, оцінювана через показник «Ефективність освітніх послуг», що включає використання фінансових коштів і відповідність між якістю освіти та рівнем фінансування.

Розроблена концепція мережевої взаємодії сільських шкіл сприятиме створенню місцевих освітніх систем як частини національної, забезпечуючи

доступність і якість освіти.

Більшість загальноосвітніх закладів перебувають під юрисдикцією місцевих органів управління освітою, що визначає пріоритетність реформування економічного механізму на місцевому рівні.

Оцінка ефективності системи загальної середньої освіти повинна охоплювати не лише економічні аспекти, а й весь спектр діяльності. Адже результат навчання залежить від злагодженої взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

Існуючий організаційно-економічний механізм нерідко призводить до ситуації, коли низька якість освіти економічно вигідна для закладу. Тому необхідно запровадити механізми, які стимулюють школи до підвищення рівня навчання.

Держава має створювати умови, які заохочують:

- організацію профільних класів.
- класи з поглибленим вивченням окремих предметів.
- економічне стимулювання шкіл за якість освіти.

Такі заходи допоможуть спрямувати систему загальної середньої освіти на досягнення високих стандартів та відповідність сучасним потребам суспільства.

2.4. Практичні рекомендації щодо удосконалення організаційно-економічного механізму загальної середньої освіти України

1. Впровадження системи нормативного фінансування для стимулювання підвищення якості освіти

Запропоновано методологію нормативного фінансування, яка орієнтована на переорієнтацію загальноосвітніх закладів на підвищення якості освіти. Основні положення передбачають: планування витрат на

основі системи нормативів; фінансування єдиною сумою з наданням керівнику школи права розподіляти ресурси по статтях витрат на власний розсуд.

Обов’язкові вимоги до системи нормативного фінансування:

- стимулювання розвитку шкіл та покращення якості освіти;
- забезпечення справедливого розподілу ресурсів і вирівнювання фінансових можливостей закладів на етапі планування;
- гарантування фінансово-господарської самостійності освітніх установ.

Нормативи фінансування мають враховувати специфіку кожного закладу з об’єктивним підходом до визначення коефіцієнтів, що коригують суму фінансування залежно від особливостей школи.

Водночас встановлення однакового нормативу для всіх освітніх закладів може призвести до зниження мотивації працювати з талановитими учнями та впроваджувати інноваційні програми. Тому пропонується змінити підхід до фінансування: фінансувати не "статус" закладу, а конкретні освітні програми підвищеного рівня.

2. Забезпечення фінансово-господарської самостійності

Фінансова та господарська самостійність загальноосвітніх установ є критично важливою для їхньої ефективної роботи. Для цього пропонується фінансувати установи однією сумою без поділу по статтях витрат, що сприятиме їхній незалежності у використанні ресурсів.

Пропонується відмовитися від фінансування на основі розрахунку на одного учня, оскільки реальні відхилення контингенту учнів від планових показників зазвичай не перевищують 5%. Однак необхідно провести дослідження причин таких відхилень.

3. Розвиток державно-громадського регулювання освіти

Модернізація організаційно-економічного механізму має супроводжуватися посиленням управлінської участі громадськості через опікунські ради освітніх закладів.

Пропонуємо:

– чітке розмежування повноважень органів громадського управління.

– залучення представників громадськості до роботи інших органів самоврядування освітніх закладів з вирішальним голосом у межах їхніх повноважень.

– використання інституту представництва для участі опікунських рад у процесах управління та регулювання.

Зазначено, що витрати освітніх закладів поділяються на постійні (незалежні від кількості учнів) і змінні (залежні від їх кількості). Нормування на одного учня доцільне лише для змінних витрат.

Таким чином, модернізація організаційно-економічного механізму передбачає впровадження сучасних підходів до фінансування, забезпечення самостійності шкіл та залучення громадськості до процесів управління для покращення якості та доступності освіти.

Якщо проаналізувати чинний порядок кошторисно-фінансової діяльності та бухгалтерського обліку в освітніх закладах, можна помітити, що норматив, визначений єдиною цифрою, не надає керівнику освітньої установи права самостійно розпоряджатися цими коштами. Це пояснюється тим, що кошторис прибутків і витрат передбачає розподіл усіх надходжень (як бюджетних, так і позабюджетних) за статтями витрат.

Особливу увагу при розробці нормативів фінансування слід приділити закладам підвищеного рівня. Освіту, яку надають українські ліцеї та гімназії, можна вважати елітною, однак вона не повинна ставати освітою виключно для еліти. Тому такі заклади мають фінансуватися державою, щоб уникнути перекладання фінансового навантаження на батьків.

Ці школи з усталеними традиціями, тісними зв’язками з університетами та науковими установами відіграють важливу роль у суспільстві. У ліцеях і гімназіях передаються знання, накопичені багатьма поколіннями, що сприяє не лише розвитку науки, але й підвищенню рівня освіченості всього суспільства. Такі заклади є основою для відтворення

наукового, промислового та культурного потенціалу країни. Навіть у складних умовах ці установи дозволяють робити оптимістичні прогнози щодо розвитку наукомісткого виробництва в Україні.

Освітні установи підвищеного рівня слугують орієнтиром для загальноосвітніх закладів, стимулюючи їх досягати вищих стандартів. У ліцеях та гімназіях апробуються нові освітні програми, підручники, методики, технології навчання, що сприяє впровадженню інновацій. У цих закладах зосереджено найбільш кваліфіковані кадри, здатні розробляти передові підходи до освіти, що підтверджується кількістю заслужених учителів, публікацій, та наявністю сучасних інформаційних ресурсів.

Особливо важливо забезпечити освітні установи математичної та технічної спеціалізації належно обладнаними кабінетами фізики, хімії, інформатики тощо. Для цього необхідні додаткові фінансові ресурси як на закупівлю обладнання, так і на його утримання в належному стані. Обґрунтування коефіцієнтів підвищення нормативів для таких закладів подано у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Еволюція механізмів планування і фінансування

Механізм	Планування	Фінансування
Радянський	Постатейне	Постатейне
Існуючий стан справ	Подушеве або постатейне	Постатейне
"Реформаторський"	Подушеве	Подушеве
Оптимальний механізм	Постатейне	Однією сумою

Поєднання переваг радянського постатейного планування з сучасними ринковими підходами до фінансування дозволяє максимально оптимізувати використання коштів у системі загальної середньої освіти. На нашу думку, лише за умов поєднання постатейного планування з фінансуванням "однією сумою" можливе суттєве покращення стану освітніх закладів і підвищення якості освіти.

Роль держави у формуванні та розвитку економічного механізму

загальної середньої освіти є надзвичайно важливою для забезпечення економічного зростання країни. Модернізація цього механізму сьогодні тісно пов'язана з оптимізацією використання бюджетних коштів. Одним із ключових чинників цієї оптимізації є забезпечення реальної господарської самостійності освітніх установ, без якої їх ефективне функціонування в ринкових умовах є неможливим. Повністю неринкові сегменти економіки за умов конкуренції приречені на стагнацію [91].

Школам слід надати право самостійно розробляти кошториси в межах виділених бюджетних асигнувань. Вони повинні мати змогу визначати статті або програми витрат, зокрема передбачати витрати на заробітну плату, соціальне страхування працівників, харчування дітей і амортизацію. Такий підхід сприятиме усуненню надмірної регламентації та надасть школам потужний стимул для розвитку [39].

Запровадження господарської самостійності в освітніх установах, водночас, може збільшити витрати на їх утримання. Однак це не повинно супроводжуватися скороченням витрат на освітній процес у школах та дитячих садках, які наразі обслуговуються централізованими бухгалтеріями.

Багато керівників освітніх установ наполягають на створенні власних бухгалтерій, вважаючи, що це спростить їхню роботу. Така позиція пояснюється негативною практикою фінансово-господарських відносин, коли органи управління освітою, порушуючи законодавство, самостійно розпоряджаються коштами освітніх установ без відповідних договорів. Це позбавляє школи статусу юридичних осіб, фактично перетворюючи їх на структурні підрозділи органів управління освітою.

Централізовані бухгалтерії часто нав'язують школам різні послуги, самі собі оплачуючи ці витрати. Вони мають право першого підпису на фінансових документах, що фактично дозволяє їм контролювати діяльність шкіл [87].Така система не відповідає сучасним ринковим умовам. Натомість школи повинні мати можливість самостійно ухвалювати рішення, не створюючи при цьому обов'язкових власних бухгалтерій.

Існуючий механізм регулювання освіти передбачає значні повноваження керівників бюджетних установ у розпорядженні коштами та майном. Державні органи, як-от Державна аудиторська служба чи Міністерство фінансів, здійснюють контроль за цільовим використанням цих ресурсів. Водночас, система казначейства, яка передбачає, що витрати погоджуються чиновниками, далекими від надання освітніх послуг, може негативно впливати на якість освіти [58].

Цільове використання бюджетних коштів має враховувати можливість їхнього перерозподілу між різними статтями витрат. Законодавство не забороняє використовувати різні варіанти деталізації фінансування. Наприклад, воно може здійснюватися за статтями, як-от оплата праці чи послуги зв'язку. Однак агрегація статей витрат здебільшого не допускається. Це потребує подальшого перегляду підходів до фінансування освітніх установ, що сприятиме їх більшій автономії та ефективності.

Відповідно до положень Закону України «Про освіту» та Бюджетного кодексу України, Державне казначейство, фінансові установи та органи державного управління освітою зобов'язані надати освітнім закладам право здійснювати перерозподіл витрат між предметними статтями під час виконання кошторису. При цьому можливо впровадження моделей фінансування освітніх установ, які враховують казначейську систему виконання бюджету, але не обмежують прав закладів освіти. Бюджетні кошти повинні перераховуватися безпосередньо на банківські рахунки освітніх закладів (або їх особові рахунки в органах казначейства), уникаючи проміжної ланки – органів державного управління освітою. На рахунки централізованих бухгалтерій мають надходити кошти для фінансування витрат лише тих освітніх закладів, які обслуговуються цими бухгалтеріями [28].

Процес регулювання діяльності освітніх закладів дослідники розглядають як сукупність взаємопов'язаних етапів прийняття й реалізації рішень, спрямованих на забезпечення стабільного функціонування й

ефективного розвитку освітньої системи. Цей процес включає організацію (складну ієрархічну структуру) та систему підсистем управління. Об’єктом управління тут виступає загальноосвітній заклад, а суб’єктами – органи публічної влади на різних рівнях і громадські органи управління освітою [62].

Відсутність фінансової участі громадськості в діяльності освітніх закладів, яка покриває всі витрати бюджетного фінансування, частково пояснює низький рівень громадського залучення до управління освітою. У таких умовах директор закладу виступає одноосібним керівником і розпорядником коштів, виконуючи функції представника власника – держави або місцевої влади. Інша ситуація виникає за умови залучення приватних фінансових ресурсів, зокрема від батьків учнів. На нашу думку, рівень участі громадськості в управлінні закладом освіти має бути пропорційним до її фінансового внеску [95].

Так само, як діяльність держави підлягає громадському контролю, суспільство має контролювати й діяльність освітніх закладів. Це аксіома: громадський контроль сприяє ефективнішому використанню бюджетних коштів. Активізація громадських інститутів у системі публічного регулювання освіти дозволить підвищити ефективність використання фінансових ресурсів, знизити ризики негативних наслідків реформування економічних відносин у системі загальної середньої освіти [54].

Формами державно-громадського регулювання освіти можуть бути шкільні ради, опікунські ради, місцеві ради з освіти, громадські та професійні асоціації тощо. Проте їх ефективність можлива лише за умови надання реальних функцій і управлінських важелів, а також чіткого правового визначення їх ролі в системі управління освітою.

Одним із недоліків нинішніх організаційних структур управління освітою є їх недостатня гнучкість і адаптивність до динамічних змін у суспільстві. Для вирішення актуальних завдань доцільно створювати тимчасові органи управління, до яких входитимуть фахівці з різних

структурних підрозділів. Такий підхід забезпечує всебічне обґрунтування рішень і підвищує ефективність управління.

Сучасна структура управління загальноосвітніми закладами може включати такі органи:

- конференція освітнього закладу;
- рада освітнього закладу;
- педагогічна рада;
- рада учнів;
- батьківський комітет [72].

Форми самоврядування освітніх установ обов'язково мають бути визначені в їхніх статутах, де також встановлюється порядок обрання органів самоврядування та визначаються їхні повноваження. Найвищим органом самоврядування вважається конференція освітньої установи, тоді як Рада школи є найвищим органом між конференціями. Однак це не означає, що Рада школи має право керувати, наприклад, педагогічною радою. Усі органи громадського самоврядування рівноправні за своїм правовим статусом. Їхні права, повноваження та відповідальність регламентуються статутом закладу.

Закон України «Про освіту» передбачає управління державними й місцевими освітніми установами на принципах єдиноначальності та самоврядування. Серед можливих форм самоврядування зазначена опікунська рада, однак базовий склад і повноваження цієї ради залишені на розсуд кожної освітньої установи. У статуті має бути визначений порядок обрання членів опікунської ради та розмежування компетенцій між адміністрацією й органом громадського самоврядування. За відсутності таких норм діяльність опікунської ради не вважається легітимною [40].

Функції органів громадського спільного управління освітою можуть включати:

- залучення громадськості до розробки, ухвалення та реалізації рішень на всіх рівнях управління освітою;
- здійснення громадського контролю за дотриманням законодавства,

прав учнів, батьків і педагогів, забезпеченням якості освіти та належних умов навчання;

– контроль за використанням фінансових і матеріальних ресурсів.

Для підвищення ефективності громадського контролю необхідно визначити перелік нормативних актів органів управління освітою всіх рівнів, які не можуть бути ухвалені без попередньої експертизи професійних асоціацій, батьківських об'єднань, роботодавців тощо. Громадські органи мають бути наділені реальними управлінськими повноваженнями, що дозволить їм стати дієвими представниками суспільства й впливати на стратегічні напрями діяльності адміністративних органів [87].

Для реалізації принципу публічно-громадського управління системою загальної середньої освіти важливо передати частину управлінських повноважень громадським органам. Це дозволить залучати громадськість до:

- формування стратегічних напрямів діяльності освітніх закладів;
- затвердження тактичних планів, включаючи економічну діяльність;
- здійснення контролю за витратами, зокрема за використанням позабюджетних коштів.

В Україні структура витрат освітніх установ значною мірою залишається закритою для громадськості. Для розвитку державно-громадського управління необхідно забезпечити доступ до детальної інформації про фінанси освітніх закладів. У цьому контексті доцільно врахувати досвід розвинених країн, наприклад США, де освітня статистика містить дані про доходи й витрати шкіл, розписані за категоріями [47].

Опікунські ради повинні отримати реальні повноваження для вирішення низки питань, таких як визначення режиму дня школи, тривалість навчального тижня, терміни канікул, погодження кандидатури директора, участь у формуванні бюджету школи тощо.

Закон України «Про освіту» чітко закріплює права учасників освітнього процесу на участь в управлінні загальноосвітніми установами, залишаючи закладам право самостійно визначати структуру органів

управління згідно зі статтею 35 цього закону [26].

Статут освітнього закладу та положення про органи управління регулюють порядок обрання та кількість представників різних категорій учасників освітнього процесу. Наприклад, до педагогічної ради можуть входити представники всіх учасників освітнього процесу. Утім, деякі школи обмежують її склад лише педагогами або педагогами й батьками, хоча найчастіше склад педради формується виключно з педагогічних працівників [34].

Матриця участі сторін освітнього процесу в управлінні школою показує рівень залучення різних груп у роботі основних органів управління. Наприклад, педагогічна рада зосереджена переважно на внутрішніх педагогічних питаннях, тоді як опікунська рада може брати участь у питаннях стратегічного планування та фінансування.

Регламентування взаємодії органів управління освітньою установою закріплюється у статуті закладу та відповідних положеннях. Необхідно чітко розмежовувати їхні повноваження, аби уникнути дублювання функцій або виникнення конфліктів між компетенціями різних органів і адміністрацією школи.

Оптимізація структури управління закладом освіти передбачає не стільки створення нових або ліквідацію старих органів, скільки досягнення ефективного розподілу повноважень між існуючими. Важливо забезпечити представництво інтересів усіх сторін освітнього процесу.

Опікунська рада, у свою чергу, не повинна обмежуватися виключно збором коштів із батьків. Її функціонал має бути спрямований на реальну участь у розвитку закладу, зокрема у фінансовому плануванні та стратегічному управлінні. Участь представника опікунської ради з вирішальним голосом у роботі інших органів самоврядування закладу може забезпечити інтеграцію її діяльності в загальну структуру управління [64].

Якщо опікунська рада створюється у формі окремої юридичної особи (некомерційної організації), це вирішує лише певні економічні питання, але

не оптимізує управлінську структуру закладу. Така модель може ускладнювати систему управління та не сприяти ефективності її роботи [50].

Зарубіжний досвід, зокрема приклад США, демонструє важливість прозорості у фінансуванні освітніх закладів. Деталізація витрат і джерел доходів є обов'язковою умовою для громадського контролю та забезпечення ефективності використання ресурсів [47].

Опікунські ради в Україні повинні також отримати повноваження, які включають: формування бюджету школи; узгодження локальних нормативних актів; участь у виборі директора та визначенні ключових освітніх програм.

Впровадження прозорих механізмів управління за участі опікунських рад сприятиме більшій ефективності системи загальної середньої освіти. Це дозволить збалансувати інтереси держави, громадськості та освітніх установ, створивши передумови для якісного розвитку системи освіти.

Висновки до другого розділу

У другому розділі проаналізовано теоретичні засади, розроблено практичні рекомендації та обґрунтовано доцільність їх застосування для підвищення ефективності управління. Основні результати дослідження можна підсумувати наступним чином:

1. Виявлено, що організаційно-економічний механізм загальної середньої освіти є ключовим елементом, що визначає можливість реагування на сучасні виклики. Підкреслено необхідність його адаптації до змін як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі.

2. Проведений структурно-функціональний аналіз дозволив визначити ключові напрями вдосконалення механізму публічного регулювання. Основна увага зосереджена на оптимізації діяльності регіональних департаментів освіти, ефективному використанні ресурсів, впровадженні принципів субсидіарності та забезпеченні високоякісних освітніх послуг.

3. Доведено, що державна політика у сфері освіти має базуватися на інтеграції економічних, організаційних і соціальних складових. Це передбачає реформування суспільних відносин, удосконалення системи забезпечення безпеки життєдіяльності, розробку стратегій реформування освіти та впровадження науково-технічного прогресу.

4. У дослідженні обґрунтовано необхідність розмежування функцій між різними рівнями публічного регулювання. Особливий акцент зроблено на місцевому рівні, де має активно впроваджуватися перспективна модель територіального співробітництва, орієнтована на спільні інтереси та цілі.

5. Запропоновано теоретичний базис для визначення ефективності освітньої системи через інтеграцію економічних, соціальних та педагогічних результатів. Освіта розглядається як соціально значуще благо, що сприяє відтворенню знань і формуванню компетентностей.

6. На основі аналізу зарубіжних практик зроблено висновок про необхідність збереження державної ролі у регулюванні освіти. Водночас рекомендовано дублювати механізми ринкової взаємодії відповідними адміністративними інструментами для підвищення стійкості системи. Для вдосконалення механізму запропоновано такі заходи: впровадження системи нормативного фінансування з акцентом на якості освітніх послуг; надання закладам освіти фінансово-господарської самостійності; розширення участі громадськості через державно-громадське управління.

7. Рекомендовано забезпечити доступ громадськості до фінансової інформації освітніх закладів. Пропозиції ґрунтуються на зарубіжних прикладах, де прозорість є важливим елементом ефективного управління.

Дослідження підтвердило необхідність комплексного підходу до реформування системи загальної середньої освіти. Зроблено висновок, що впровадження запропонованих механізмів дозволить досягти збалансованості між інтересами держави, суспільства та освітніх установ, сприятиме модернізації системи освіти, її інтеграції до європейського освітнього простору та створить умови для розвитку інтелектуального потенціалу нації.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі представлено вирішення актуальної проблеми публічного управління, що полягає в обґрунтуванні теоретичних основ удосконалення організаційно-економічного механізму публічного регулювання в системі загальної середньої освіти України, а також у розробці практичних технологій для впровадження отриманих результатів. Досягнута мета дослідження та виконані завдання дозволяють зробити наступні висновки:

1. Узагальнено теоретичні основи організаційно-економічного механізму в системі загальної середньої освіти. Доведено, що система загальної середньої освіти повинна розвиватися відповідно до сучасних викликів внутрішнього та зовнішнього середовища.

2. На основі структурно-функціонального аналізу визначено ключові напрями вдосконалення публічного регулювання загальної середньої освіти. Зокрема, акцент зроблено на підвищенні ефективності роботи регіональних департаментів освіти, оптимізації фінансового та матеріально-технічного забезпечення, раціоналізації використання ресурсів через впровадження принципів субсидіарності, ефективності й інституціональності. Це сприятиме формуванню в учнів інтелектуальних, соціальних і ціннісних компетенцій.

3. Запропоновано системний підхід до публічного регулювання освіти. Основними цілями держави у цій сфері визнано: реформування суспільних відносин; створення ефективної системи забезпечення життєдіяльності; структурну перебудову освітньої сфери з урахуванням стратегічних прогнозів; інтеграцію в європейський освітній простір і адаптацію науково-технічного прогресу до практики.

4. Розроблено концепцію реформування організаційно-економічного механізму публічного регулювання. Ключовим елементом визначено місцевий рівень управління, де перспективні форми співробітництва мають

сприяти забезпеченню розвитку освіти через спільні інтереси й цілі.

5. Розкрито сутність і специфіку організаційно-економічного механізму публічного регулювання в системі освіти. Визначено, що синергетичний ефект від його впровадження забезпечує інтеграцію економічних, соціальних і педагогічних результатів, сприяючи створенню соціально значущого блага.

6. Проаналізовано міжнародний досвід розвитку організаційно-економічного механізму загальної середньої освіти. На основі порівняння світових практик і вітчизняного досвіду зроблено висновок про необхідність збереження державної ролі у регулюванні системи освіти, оскільки механізми ринкової взаємодії не завжди ефективні в цій галузі. Рекомендується дублювати ринкові підходи відповідними адміністративними механізмами для забезпечення сталого розвитку.

Таким чином, стратегічні напрями реформування освіти мають сприяти досягненню міжнародних стандартів та інтеграції України у європейський освітній простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ажажа М. А. Державне управління модернізацією вищої освіти в Україні: монографія. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2019. 428 с.

2. Ажажа М. А. Концепція управлінського впливу держави на розвиток електронної освіти в Україні. *Право та державне управління*: зб. наук. пр. 2019. № 1. С. 5–14.

3. Ажажа М. А., Жукова О. А., Пеліова Я., Шкраб'юк В. С. Концептуальні аспекти адміністрування освіти в умовах сучасного світу. Наукові записки кафедри педагогіки. *Scientific notes of the pedagogical department. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.* Том 1 № 48. 2021. С. 101-109. URL: https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/issue/view/1090/1407.

4. Андрущенко В. П. Інноваційний розвиток освіти в стратегії «Українського прориву». *Вища освіта України*. 2008. № 2. С. 10–17.

5. Бахрушин В. Професійні та освітні стандарти педагогів: світовий досвід. URL: http://education-ua.org/ua/articles/950-profesijni-ta-osvitnistandartipedagogiv-svitovij-dosvid

6. Бесчастний В. М. Концепція організації системи управління фінансовими коштами галузі освіти і науки. *Економіка та держава*. 2009. № 11. С. 10–11.

7. Бондарчук Ю. Удосконалення форм і методів навчання відповідно до вимог Болонського процесу / Ю. Бондарчук, Г. Чуйко, Н. Чуйко. *Вища школа*. 2005. № 2. С. 35–41.

8. Вавренюк С.А. Модель комплексного механізму публічного управління реформуванням вищої освіти України. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління.* 2023. Вип. 1. С. 106-117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2023_1_13

9. Вавренюк С.А. Освіта як один із головних чинників безпеки держави / Інноваційний розвиток і підвищення рівня спроможності об'єднаних територіальних громад : матеріали наук.-прак. конф. за міжнар. участю, м. Дніпро, 30 жовтня – 29 листопада 2019 р. / за заг. ред. І.А. Чикаренко. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019. С. 49-51.

10. Висновки і рекомендації. Державна служба якості освіти України: Офіційний веб-сайт. URL: https://old.sqe.gov.ua/index.php/uk-ua/16-04-2019/vysnovky-i-rekomendatsii

11. Висоцька О. Є. Відкрита освіта як чинник випереджаючого розвитку суспільства. Веб-кафедра менеджменту освіти та психології. URL: http://virtkafedra.ucoz.-ua/el_gurnal/pages.pdf.

12. Вікторов В. Нові моделі управління освітою. *Вища освіта*. 2005. № 2. –С. 66–71.

13. Вітренко Ю. Економічний механізм системи освіти: напрями удосконалення. *Вища школа*. 2003. № 1. С. 37–50.

14. Воронкова В.Г., Нікітенко В.О. Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика: монографія. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2022. 460 с.

15. Всесвітній економічний форум: майбутнє професій і 10 топ-навичок для 2025 року. URL: https://osvitanova.com.ua/posts/4427-vsesvitnii-ekonomichnyiforum-maibutnie-profesii-i-10-top-navychok-dlia-2025-roku

16. Вятчаніна Л. І. Сучасний стан, проблеми і перспективи підготовки кадрів за спеціальністю «Управління навчальним закладом». *Університет*. 2009. №6. С.73–82.

17. Гальперіна В. Дослідження та аналіз освітньої політики у вітчизняному суспільствознавстві: здобутки, проблеми, перспективи / В. Гальперіна, В. Савельєв. *Вища освіта України*. 2006. № 4. С. 21–28.

18. Гальчук І. Проблеми правового регулювання комерційної діяльності вузів різних форм власності. *Економіка та право*. 2004. № 1. С. 40–44.

19. Горішний З. Генератор розвитку нації: деякі аспекти реалізації завдань Нац. доктрини розвитку освіти. *Управління освітою*. 2004. № 12. С. 5.

20. Городенко Л. М. Контексти виникнення мережевої комунікації. *Актуальні питання масової комунікації*. 2014. № 16. С. 16-25.

21. Гревцева Є. О., Кравченко Т. В. Державне регулювання інноваційної освітньої діяльності *Держава та регіони. Серія : Державне управління.* 2020. №2(70). С. 198-204.

22. Гризун Л. Е. Взаємодія наук і інтеграція систем знань як основа побудови змісту освіти. *Педагогіка та психологія : зб. наук. пр.* Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Х., 2004. Вип. 26, Ч. 1. С. 18–27.

23. Гриценко В. П. Інноваційні підходи до управління навчальними закладами. *Фінанси України*. 2005. № 4. С. 85–89.

24. Державна цільова програму впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 2015 року». URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/494-2011

25. Державне та регіональне управління в соціальній сфері: монографія / за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. А. О. Дєгтяра. Харків: С.А.М., 2015. 551с.

26. Дзвінчук Д. Державне управління освітою в Україні: тенденції і законодавство. К.: Нічлава, 2003. 240 с.

27. Дзоз В. Освітня справа як складник гуманітарної політики держави. *Вища освіта України*. 2004. № 4. С. 36–40.

28. Діденко А. О. Маркетингова наука для української освіти. *Післядиплом. освіта в Україні*. 2002. № 2. С. 71–73.

29. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / Л. І. Дідківська, Л. С. Головко. [5-те вид., стер.]. К. : Знання, 2006. 213 с. (Вища освіта XXI століття).

30. Домбровська С. М. До питання про формування державної

освітньої політики України та її вдосконалення. *Інвестиції : практика та досвід*. 2011. № 5. С. 50–55.

31. Єгоров Г. Тенденції розвитку порівняльної педагогіки за кордоном / Г. Єгоров, Н. Лавриченко. Шлях освіти. 1999. № 1. С. 19–23.

32. Єдина державна електронна база з питань освіти. Офіційний сайт. URL: https://info.edbo.gov.ua.

33. Журавльова Ю. О. Про деякі аспекти формування законодавчих засад та правових механізмів державного управління вищою освітою. *Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр*. О.: ОРІДУ НАДУ, 2008. Вип. 3. С. 302–309.

34. Журавський В. С. Глобальні проблеми розвитку освіти та особливості їх прояву в Україні. Проблеми модернізації освіти України в контексті Болонського процесу: матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф., 20–21 лют. 2004 р. / Європ. ун-т, Асоц. навч. закл. України приват. форми власності та інші. К., 2004. С. 5–9.

35. За рік після парламентських слухань «Реформи галузі ІКТ та розвиток інформаційного простору» виконана лише мала частина їх рекомендації (інфографіка). Інтернет Асоціація України: офіційний сайт. URL: https://inau.ua/news/za-rik-pislya-parlamentskyh-sluhan-reformy-galuzi-ikt-tarozvytokinformaciynogo-prostoru

36. Загальна декларація прав людини. Резолюція 217 А (III) Генеральної асамблеї ООН 10.12.1948. Верховна рада України. Законодавство України URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/995_015

37. Закон України «Про вищу освіту». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text

38. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20

39. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text

40. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text

41. Закон України «Про освіту». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

42. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/632-2003-%D0%BF.

43. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text

44. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту». URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text

45. Затвердили професійний стандарт учителя – документ. URL. https://nus.org.ua/news/zatverdyly-try-profesijni-standart-vchytelya-dokument

46. Іванишина О.О., Мигаль І.В., Ажажа М.А. Особливості публічного управління освітою на місцевому рівні в умовах воєнного стану. Матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції за участю молодих учених та здобувачів вищої освіти «Актуальні питання суспільства у сферах екологічної та цивільної безпеки, енергозбереження, менеджменту та економіки». Запорізький національний університет. Запоріжжя: ЗНУ, 2024. 529 с. С. 248-251. URL: https://www.znu.edu.ua/ii_znu/nauka/2024/aktualni-pytannya/zbirnyk_24.pdf.

47. Італійська система освіти. URL: http://psychologis.com.ua/ italyanskaya_sistema_obrazovaniya.htm

48. Карапиш С. П. Державна політика щодо розвитку загальної середньої освіти в контексті реалізації освітніх реформ. Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком: матер. XIV наук.-практ. конф. за міжнар. уч. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2020. С.264-267.

49. Карапиш С. П. Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у систему управління загальної середньої освіти. *Публічне управління та митне адміністрування. Серія: Державне управління : науковий журнал*. Дніпро, 2020. №3(26). С. 38-43.

50. Карпеко Н. М. Правові основи державного управління розвитку

дистанційного навчання у сфері середньої освіти. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування.* 2016. № 4. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2015_2/10.pdf.

51. Карпеко Н. М. Формування економічних механізмів якісного розвитку середньої освіти. *Збірник наукових праць «Публічне управління та митне адміністрування»* (правонаступник наукового збірника "Вісник Академії митної служби України. Серія: "Державне управління"). Дніпро: Вид-во УМСФ, 2015. Вип.№2 (13) . С.77-82.

52. Карпеко Н. М. Напрями удосконалення організаційного механізму державного регулювання розвитку середньої освіти України. *Збірник наукових праць «Теорія та практика державного управління»*. Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2016. Вип. 2 (53). С.157-162

53. Княжева, І. А. Системно-діяльнісний підхід до організації навчального процесу в умовах модернізації вищої освіти. *Наука і освіта.* 2005. № 7/8. С. 25–27.

54. Кобець А. С. Інноваційний шлях розвитку вищої освіти України на сучасному етапі інтеграції до європейського співтовариства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 17. С. 89–92.

55. Конференція ЄКПО: проблеми, тренди і перспективи освіти у Європі. Офіційний сайт. Профспілка працівників освіти і науки України. URL: https://pon.org.ua/novyny/8369-konferencya-yekpo-problemi-trendi-perspektivi-osvtiu-yevrop.html)

56. Королюк С. В. Особливості громадсько-державного управління в діяльності сучасної школи. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ttmuo /2010_3/ 10kormsa

57. Кравченко Т. В., Гревцева Є. О. Сучасний стан державного управління соціальним захистом педагогічних працівників в Україні. *Право та державне управління: збірник наукових праць*. Запоріжжя: КПУ, 2020. № 1 том 2. С. 109-115.

58. Крамаренко І. С., Ночвінова О.В. Збірник нормативно-правових

актів щодо матеріально-технічного забезпечення галузі освіти. *Інноваційна діяльність*. Київ, 2019. 80 с.

59. Красняков Є. Освітня політика як інструмент впливу держави на систему освіти. *Шлях освіти.* 2006. № 4. С. 11–13.

60. Кремень В. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти: Стратегія. Реалізація. Результати. К.: Грамота, 2005. 447 с.

61. Кроксфорд Л. Глобальне університетське навчання : проблема поєднання рідної культури студента і культури країни навчання. *Вища школа.* 2001. № 1. С. 94–103.

62. Кряжев П. В. Модель управління освітою в Україні на межі XX–XXI ст. URL: file:///C:/Users/1/Dovnloads/pptp_2013_3_12.pdf

63. Кузьмінська О. Г. Освітня політика та інформаційні технології: Як досягти системного ефекту? *Інформаційні технології і засоби навчання*. Том 52. №2. 2016. С.123-124 75.

64. Ластовченко І. Болонський процес і проблеми рівності та елітарності в освіті України. *Освіта і управління*. 2005. Ч. 3/4. С. 201–206.

65. Лігоцький А. О. Теоретичні основи проектування сучасних освітніх систем. К: Техніка, 1997. 210 с.

66. Лондар С. Модернізація державної інформаційної системи освіти (ДІСО) в контексті завдань ЗУ «Про освіту» та врахування Міжнародного досвіду. https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/Prezentatsiya_Londar_kruglij-stil.pdf

67. Лопушинський І. П., Дурман О. Л. Концептуальні підходи до проектування освітнього інформаційно-комунікаційного середовища. *Публічне управління та регіональний розвиток.* Чорноморський національний університет імені Петра Могили. Миколаїв: Ємельянова Т.В. 2019. № 3. С. 92-113.

68. Лопушинський І.П. «Цифровізація» освіти особистості в контексті розвитку інформаційного суспільства в Україні. Педагогічний альманах:

збірник наукових праць / редкол. В.В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2018. Випуск 37. С._46-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2018_37_9

69. Лукіна Т. О. Реалізація освітньої державної політики України: аспект доступності освіти. *Статистика України*. 2003. № 4. С. 40–43.

70. Мартинець Л. А. Сучасні моделі освіти: навч.- метод. посіб. Вид.2-ге, переробл. і допов. Донецьк, 2015. 102 с.

71. Мороз С.А. Механізми державного управління розвитком трудового потенціалу вищих навчальних закладів України: автореф. дис. … канд. наук держ. управ. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління; Нац. уннт цивільного захисту України. Харків, 2017. 27 с.

72. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України : [авт. В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, М. І. Бурда та ін.] ; за заг. ред. В.Г. Кременя. К. : Пед. думка, 2011. 303 с. (До 20-річчя незалежності України)

73. Національний проект «Відкритий світ» URL:http://www.educom.ua/ukua/about/

74. Нікітенко В.О., Воронкова В.Г. Нові теорії впливу інформаційно-проривних технологій на людину, освіту, культуру і туризм. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5bbffbc5-37ba-4716-bad4-57a5d42841f5/content

75. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи : офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. 2016. URL: http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konc zepcziya.html

76. Огаренко В. М. Концепція управління освітою в Україні. *Вісн. Нац. акад. держ. упр.* 2005. № 1. С. 211–217.

77. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. К.: Знання України, 2003. 448 с.

78. Олексієнко А. Реформування освіти. *Економічний часопис.* 1997.

№ 10. С. 31.

79. Онищук Л. А. Нова українська школа: реалії і перспективи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 1. С. 47–53. URL: http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ukrpj_2018_1_8.pdf

80. Освіта в Україні: виклики та перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник. 2020. 292 С URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20 serednya/serpneva-konferencia/2020/metod-zbirka-osvita-ta-covid-2020.pdf

81. Освіта у США. Переваги нестандартних підходів URL: https://decedu.com/ua/articles/obrazovanie-v-ssha-preimushchestva-nestandartnyh-podhodov

82. Освіта України: зб. Законів : [довід. вид. станом на 11 березня 2007 р.] / Харк. обл. орг. профспілки працівників освіти і науки України ; [упоряд., ред. С. О. Борисенко]. Х.: Бурун Книга, 2007. 303 с. (Нормативні акти України).

83. Положення про дистанційне навчання. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13

84. Положення про електронні освітні ресурси. URL:http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12

85. Поступна О. В. Механізми публічного управління регіональними освітніми системами в Україні: дис... д-ра. наук держ. упр: 25.00.02 / Харківський 169 регіональний інститут державного управління НАДУ при президентові України. Харків, 2021. 485 с.

86. Поступна О. В., Степанко О .В. Прогнозна оцінка стану та розвитку регіональної освітньої системи в умовах демографічної кризи. Публічне управління в Україні: теорія, практика, інновації : зб. тез наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів, 26 вересня 2019 р. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2019. URL : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2019-

3/ doc/1/1- 3.pdf.

87. Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу. Закон України від 06.07.2010 №2442-VI URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2442-17

88. Про державну національну програму – Освіта (Україна XXI століття): Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листоп. 1993 р. № 896. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text

89. Про державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»): Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листоп. 1993 р. № 896. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text

90. Про затвердження Державного стандарту професійно-технічної освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2002 р. № 1135.

91. Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти: Наказ МОЗ України від 25.09.2020 №2205. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1111-20#Text

92. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/347/2002

93. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25 червня 2013 р. № 344/2013. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013.

94. Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2000 р. № 1717. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1717-2000-п

95. Про порядок надання платних послуг державними навчальними закладами: наказ М-ва освіти і науки України, 27 жовт. 1997 р. №383/239/131. *Вища освіта в Україні: нормативно-правове регулювання* /

за заг. ред. А. П. Зайця. К. : ФОРУМ, 2003.

96. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України»: Постанова Верховної Ради України від 31 березня 2016 року № 1073- VIII. Верховна Рада України. Законодавство України: інформаційно-пошукова система. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-19#Text

97. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 рок : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 р. № 988-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#n2

98. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 № 386-р. Урядовий портал: Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80#Text

99. Проблеми освіти - на форумі «Європа-Україна». Сайт Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. URL: cdu.edu.ua

100. Пунченко О., Воронкова В., Андрюкайтене Р. Інтелект як іпокрена креативної взаємодії науки та освіти. *Humanities Studies.* 2024. Випуск 19 (96). URL: http://humstudies.com.ua/article/view/307083/298441

101. Реалізація державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа»: монографія / за ред. С. Л. Лондара; ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2019. 192 с. 23.

102. Рейтинг знань школярів світу. URL: https://tsn.ua/ukrayina/v-yakiykrayini-osvita-naykrascha-i-de-opinilasya-ukrayina-reyting-znan-shkolyariv-svitu1454139.html

103. Реформа освіти і науки. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti)

104. Сайт Міністерства освіти і науки України. URL:

http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/statistichni-dani-pro-zagalnoosvitni-navchalni-zakladi-ukrayini-za-2014/2015-ta-2015/2016-n.-r.html.

105. Семеко Г. В. Освіта у Франції: економічні і соціальні проблеми. *Економіка освіти*. 2012. № 3. С. 25-35.

106. Сиченко В.В., Рибкіна С.О. Особливості публічного управління у сфері освіти. *Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ.* Зб. тез доповідей ІІІ Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Херсон, 18–19 квітня 2019 р.). Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2019. С. 141–143.

107. Сиченко В.В., Рибкіна С.О., Соколова Е.Т. Сучасні тенденції розвитку організаційних структур у системі управління закладами вищої освіти. *Публічне управління та митне адміністрування.* Дніпро, 2020. № 4 (27). С. 68–72.

108. Скопін А. Ю. Міжнародний досвід реструктуризації мережі сільських шкіл. К.: АПКіПРО, 2012. 46 с.

109. Смужаниця Д. І. Система вищої освіти Франції: історичний досвід та сучасний стан. *Наук. вісник Ужгород. нац. ун-ту. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2013. Вип. 29. С. 211–212.

110. Соціально-географічні аспекти реструктурування мережі шкіл в сільській місцевості / Отв. ред. Д. Н. Лухманов. К., 2011. 154 с

111. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/strategiya-rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-na-2022-2032-roki

112. Стратегія розвитку освіти в Україні: проблеми і перспективи / О. Коловійкова, Ю. Луковенко, В. Нікітін [та інші]. *Психологія і суспільство.* 2005. № 2. С. 100–141.

113. Супрун В. В. Механізми формування ефективної системи управління в освіті України на основі європейського досвіду. *Вісник післядипломної освіти.* 2020. Вип. 12 (41). С. 183-218.

114. Супрун В. В. Публічне управління інноваційним розвитком

освітньої галузі України. *Вісник післядипломної освіти. Серія: Соціальні та поведінкові науки.* 2022. Вип. 22. С. 277-306. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vispdoso_2022_22_18

115. Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні». URL: http://mon.gov.ua/content/ykaz.pdf.

116. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25.06.2013 № 344/2013. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/ laws/show/344/2013. – 06.07.2013 р.

117. Ушенко Н. В.Напрями відтворення людського капіталу та їх вплив на економічний розвиток країни . *Формування ринкових відносин в Україні.* 2008. № 9 (88). С. 151–157.

118. Хартія основних прав Європейського Союзу. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_524c.35

119. Цехмістрова Г. С. Управління в освіті та педагогічна діагностика; навчальний посібник / Г. С. Цехмістрова, Н. А. Фоменко. К.: Слово, 2005. 280 с.

120. Шилова В.І. Удосконалення державного регулювання ринку освітніх послуг. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2009. № 4. С. 191-194.

121. Явтушенко С. Дистанційне навчання в епоху глобалізації освіти. / матеріали міжнародної науково-практичної конференції «PERSPECTIVE SCIENTIFICTRENDS_2020»: *науковий журнал «Almanahul SWorld»,* Випуск 4, Бельци, Молдова. С. 199-203.

122. Явтушенко С. П. Державне регулювання проблем системи управління освітою в Україні в умовах сучасних реформ. *Філософія публічного управління: науково-практичний журнал.* Київ, 2018. № 2, С. 75-77.

123. Явтушенко С. П. Державотворча трансформація: екскурс в історію

розвитку державного управління освітою України. *Держава та регіони. Серія: Державне управління : науково-виробничий журнал.* Запоріжжя, 2020. № 2. С. 32- 37.

124. Явтушенко С. П. Моделі управління освітою: альтернатива впровадження в умовах освітніх соціальних трансформацій та реформ. Передові освітні практики: Україна, Європа, Світ: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 16-17 лист. 2019 р. К.: Педагогічна думка, 2019. С.17-22.

125. Явтушенко С. П. Моделювання системи навчання та управління освітою в розрізі досвіду освітніх моделей провідних країн. *Електронне наукове фахове видання «Державно-управлінські студії»*, Київ, 2019. №2(13) URL: http://studio.ipk.edu.ua/derzhavno-upravlins-ki-studii-2-13-2019/

126. Як проходила найуспішніша освітня реформа в Європі. URL: http://cost.ua/news/780-yak-prokhodyla-nayuspishnisha-osvitnya-reforma-v-evropi/)

127. SABER Systems Approach for Better Education Results URL: http://saber.worldbank.org/index.cfm?indx=8&pd=2&sub=2

128. Tissot Ph. Terminology of European education and training policy: a selection of 130 key terms / Ph. Tissot. [second edition]. Luxembourg: Publications office of the european union, 2014. 338 p.

129. Uusiautti, S., & Maatta, K. 2012. How to Train Good Teachers in Finnish Universities? Student Teachers‘ Study Process and Teacher Educators‘ Role in It. European Journal of Educational Research, 1(4), 339-352.